

SELJAČKE BUNE U HRVATSKOJ U XVII STOLJEĆU (II dio)*

Nada Klaić

Uvod

Poslije ustanka Ljudevita Posavskog, kad je civitas Siscia¹ bila jedno od njegovih sjedišta, Sisak se ne spominje sve do XII st. God. 1215² poklanja zagrebački biskup među ostalim svojim posjedima zagrebačkom kaptolu i »Scitech«. Kako se biskup pri tom poziva na privilegij kralja Emerika u kojem je taj posjed bio spomenut, moguće je da je upravo taj kralj podijelio zagrebačkom biskupu Sisak. Tek 1244 saznajemo da je Sisak bio varoš jer se među susjedima i svjedocima kod uvoda u posjed »Ušće Črneca« spominju i hospites de Scytyz i njihov villicus Damasa. Taj podatak svjedoči da su i na crkvenim vlastelinstvima u XIII st. nicali varoši. Iako nije moguće pratiti pismeno fiksiranje varoških privilegija, nesumnjivo je da je Sisak, kao i većina vlastelinskih varoši, imao pravo nižega sudstva, dakle samo ograničenu autonomiju. »Zitech« i Toplica čine, za razliku od drugih desetinskih jedinica (cultellus), u XIV st. comitatus.⁴ Teško je reći koja su sela tada pripadala sisačkoj provinciji.⁵ Zahvaljujući I. Tkalčiću, koji je još 1879 izdao isprave iz »crvene knjige« zagrebačkog kaptola,⁶ saznajemo za neke promjene u položaju podložnika na nekim kaptolskim posjedima. Bilo bi sigurno pogrešno kad bismo odluku zagrebačkog kaptola da podijeli sisačkoj provinciji »clausulae libertatum« (1470)⁷ povezivali samo s turskom opasnošću. Tu pojavu bi svakako valjalo promatrati u svijetlu dotadašnjeg razvitka podložničke samouprave na

* Na pretežni dio izvornog materijala o sisačkim bunama, koji u Metropolitanskom arhivu (sada odio Acta domini Sisak-Sela) čini posebnu skupinu, upozorio me dr. J. Buturac, na čemu mu se i ovom prilikom najljepše zahvaljujem.

¹ F. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, MSHSM VII, 1877, str. 327. »Liudevitus Siscia civitate relicta...«. Iako bi termin civitas u to doba mogao značiti grad u pravom smislu — pa bismo tada u slučaju Siska mogli govoriti o kontinuitetu između Starog i Srednjeg vijeka — činjenica da u njemu nije bilo biskupa isključuje mogućnost pravog kontinuiteta iz antike. Kako izraz civitas ima u početku IX st. vrlo široko značenje, Sisak je kao civitas bio vjerojatno središte Ljudevitove Panonije. Prema tome, može se govoriti o kontinuitetu naselja, a nikako pravnih, društvenih ili ekonomskih kategorija u Srednjem vijeku. Vidi A. Alfeldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien I, Ung. Bibliothek 10, Berlin-Leipzig 1924, str. 19; N. Klaić, Prilog pitanju postanka slavonskih varoši, Zbornik radova Fil. fak. II, Zagreb 1955, str. 44, 45.

² T. Smičiklas, Codex diplomaticus (CD) III, str. 138.

³ Smičiklas, CD IV, str. 257. Sudeći prema oblicima imena Sisak (npr. Zytech ili Scytech), čini se da hrvatsko stanovništvo nije upotrebljavalo oblik Sisak.

⁴ Smičiklas, CD X, str. 231.

⁵ I. Tkalčić, Monumenta episcopatus zagrabiensis II, Zagreb 1874, str. 59 i sl.

⁶ Izprave XV. vieka iz 'crvene knjige' zagrebačkog kaptola, Starine XI, 1879, str. 19—75.

⁷ Tkalčić, Izjave..., str. 38—45.

selu.⁸ Našli bismo tada, vjerojatno, odgovor na pitanje: zašto se sisački provincijski glavar, iako nema vojničku funkciju, naziva vojvoda. Njega izabiru u Selima šestorica prisežnika (iurati), koje je prije toga izabrala sama općina ili provincija (comunitas). Kaptol je na njega prenio pravo presuda u građanskim parnicama. On će zajedno s prisjednicima i prisežnicima, s kojima sudi dijeliti i globe. Iz zakletve koju vojvoda polaže odmah nakon izbora razabire se da je on samo vrhovni seoski sudac a da mu se glavna dužnost sastoji u ubiranju kaptolskih prihoda.⁹ Na obranu protiv Turaka upućuje samo odredba Kaptola da je svaki podložnik dužan na zapovijed špana ili vojvode »pro communi bono ad defensionem provincie assurgere«.¹⁰ Ako se oglušī, plaća marku koju dijele špan i vojvoda. Kaptol je spomenutim privilegijem podijelio svojim podložnicima pravo testamentarne slobode, ali samo do 4. koljena.¹¹ Međutim, Kaptol tvrdi da je na molbu samih podložnika promijenio i njihova podavanja. Naime, dopustio je da mjesto desetine žita i prosa u provinciji i varoši zatim mjesto martinščine u varoši a marturine u provinciji plaćaju otad zlatni forint. Kaptol, štaviše, dopušta i diobu selišta (čak i do 1/4) ali tako da se zemlja ni u kojem slučaju ne može od Kaptola otuđiti.¹² Obaveza se tlake, koliko se može zaključivati prema tekstu privilegija, nije promijenila.¹³ Ona je ograničena na izgradnju kaptolske kuće u Sisku i na košnju

⁸ Poznato je na primjer da je u XIII st. (1273) vlastelin mogao postaviti na svom imanju vesnika (villicus) samo u onom slučaju, ako je u takvom selu imao 10 kmetova (et talis debet habere villicum et preconem, qui decem iobagiones possidet et non infra; CD VI, str. 27).

⁹ Tkalčić, n. dj., str. 38—9.

¹⁰ N. dj., str. 40.

¹¹ U slučaju da nema oporuke, imanje se pokojnika dijeli na tri dijela, od kojih se prvi uzima za spas duše i gradnju crkve, s drugim raspolaže Kaptol, a treći dio dijele špan, vojvoda i prisežnici. N. dj., str. 41.

¹² N. dj., str. 41—42.

¹³ Desetina svinja i vina se također nije promijenila. Kaptol je dopustio prodaju krčevina i zemalja — izuzevši selišne oranice, — ali samo »vicino ipsorum et in eisdem villis commoranti«. Ova odredba ukazuje na to kako pravo prvokupa ili prekupa nastaje u različitim sredinama, ali uvijek kao mjere zaštite dotične sredine od utjecaja izvana. Kaptol je nove naseljenike na svojim krčevinama oslobađao 8 godina od podavanja. Podložnici su na sisačkom imanju kao i na drugim posjedima Kaptola davali »darove« (munera) po selištu i to: svako selište kopuna i pogaču od dva solida (takvih solida kojih je 120 činilo 1 forint). Zatim, svako je selo bilo dužno dati kabao vina i dva kabla zobi; sisačka je varoš davala 1/4 ovce, 2 kabla zobi, a svaka kuća kokoš i pogaču od dva solida.

S obzirom na to da su se podložnici u XVII st. tužili na nepravedno desetinjnanje, važno je utvrditi, kako se u XV st. ubirala desetina. Naime, Kaptol određuje da se desetina ako netko ne bi imao 10 svinja, može ubirati i od 9 svinja. Ako netko nema niti 9 prasaca, onda za svaku svinju plaća 2 denara i 2 solida (na drugom je mjestu visina otkupa takvih svinja utvrđena svotom od 4 bečka dinara ili 2 marketa). One svinje koje se izlegnu poslije Duhova, a prije desetinjnanja, ne desetinjaju se. Seljacima je zabranjeno prije desetinjnanja prodati više od 4 prasca; kmetovi imaju pravo da, prema starom običaju, izaberu prije desetinjnanja 3 komada: »neroztec, voczka et boeschak« — dakle nerasta, vočku (svinju za rasplod) i božičnjaka (svinju za božično pečenje); usp. istu odredbu u brubanjskom urbaru iz 1453 — R. Lopašić, Hrvatski urbari I, MHJSM V, 1894, str. 18. Prasci koji su kupljeni poslije desetinjnanja moraju se prijaviti vojvodi i desetinjnjaru i naknadno se desetinjaju. To su općenite odredbe o desetini, koje nisu nove, ali su tada, kao i kasnije, takve odredbe pružale mogućnost mimoilaženja od strane Kaptola. Vidi Tkalčić, n. dj., str. 42—45.

kaptolskih sjenokoša nepoznate veličine.¹⁴ Kaptol je na kraju naglasio da je spomenute privilegije podijelio samo uz uvjet »si a nota infidelitatis et vicio ingratitude semper studeant preservare«.¹⁵ Još jednom je Kaptol u XV st. podijelio Siščanima i kmetovima u sisačkoj provinciji posebnu povlasticu, naime. pravo zasađivanja novih i obnavljanja starih vinograda.¹⁶

Ako su huzorones,¹⁷ kojima 1492 Kaptol povjerava dopremu desetine svinja do Save, vojnici, onda su oni prvi — bar se tako čini — podatak o vojnicima na sisačkom vlastelinstvu. Dakako, osim predijala.

Nesumnjivo da su učestale turske provale potakle Kaptol da sredinom XVI st., uz pomoć kralja i kraljevine sagradi, na svom posjedu utvrdu.¹⁸ Sisačka je provincija imala tada 125 selišta.¹⁹ No već nekoliko godina nakon početka gradnje²⁰ pojavile su se nesuglasice između Kaptola i kralja koji je želio prisvojiti utvrdu. To je prva pojava u stoljetnom sukobu između Kaptola kao vlasnika utvrde i svih onih koji su nastojali dočepati se utvrde zbog svoje koristi. Naime, premda je Kaptol ulagao u uzdržavanje utvrde golemo sredstva, imao je mogućnost, zbog odličnog položaja na krajini, da »ratnom privredom« nadoknadi troškove. U doba sisačkih buna cijena je sužnju iznosila 500—1000 talira.²¹

Ali postepeno stvaranje Krajine na teritoriju »od Karlovca do Ivanića« — tj. na području koje će se potkraj XVI st. i službeno nazivati Banska ili Pokupska krajina — utječe na položaj stanovništva na tom teritoriju. Nala-

¹⁴ N. dj., str. 43.

¹⁵ N. dj., str. 43.

¹⁶ Kaptol je izričito zabranio da se takvi vinogradi oporučno ostave crkvama ili »ad alia pia opera«; mogli su se samo prodati. Zabranio je, zatim, da se uz te vinograde nasele kmetovi jer se bojao da oni ne pretvore tu zemlju u selišnu i na taj način oštete Kaptol. Vinska se desetina s takvih vinograda mogla otkupiti novcem i to tako da je za svaki kabao valjalo platiti takvih 8 solida kojih 100 čini 1 ugar. forint. Promijeni li se moneta, dužni su doplatiti (n. dj., str. 56—57.). Čini se da je otkupna cijena vina bila previsoka jer ju je Kaptol za tri godine morao smanjiti (n. dj., str. 64).

¹⁷ N. dj., str. 70. V. Mažuranić misli da je husar isto što i gusar, i da »kao naziv vrste konjanika hrvatskih i ugarskih dolazi od konca XV. vieka« — Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, JAZU 1908—1922 ad v. husar.

¹⁸ O sisačkoj utvrđi vidi Lj. Ivanić, Kaptolska tvrda Sisak, Bogoslovska smotra 1928.

¹⁹ F. Šišić, Acta comitialia regni CDS II (1537—56), MSHSM XXXV I, 1915, str. 330.

²⁰ N. dj., str. 365. Naime, Ferdinand javlja Kaptolu ovo: »Non nisi moleste percipimus, quod quum nuper gentium (pro)vintialium in regno isto nostro Slavonie capitaneus generalis dictam castris (in)ordinationem et perclitationem intelligens, certum (mil)itum numerum pro firmiori et securiore praesidio imponere voluisset e(o)s admittere recusavistis«. Zato nalaže Kaptolu da se pobrine za utvrdu kao što treba, inače će na njega primijeniti ono, »quae publico regni decreto in negligentes arcium finitimarum amissores constituta est« (n. dj., str. 365).

²¹ G. 1655 tražio je kostajnički dizdar za nekoga zasužnjenog kmeta iz Grede 760 talira, no bilo je i jeftinijih zarobljenika. Tako Husein odabaša piše 1655 u Sisak da se njihov kmet Blaž s njim pogodio za »ucenjo dobrovolno dve jezere groša i gospodske puške«, a Mehmedov je otac procijenjen po istom odabaši na 1300 talira. I žena kaštelana Jantolčića bila je zajedno s djetetom zarobljena, pa je Hasan aga za njih tražio 950 talira (V. F. Rački, Dopisi između krajiških, turskih i hrvatskih častnika, Starine XI, 1879, str. 43, 96, 101).

zeći se na »Hasanpašinom drumu«, utvrda je, kao »antemurale regni«, odlično štitila stanovništvo u ovom dijelu »ostataka«. No upravo zbog toga što je sisačko vlastelinstvo živjelo od vlastitih prihoda — prema tvrdnjama Kaptola uzdržavanje je utvrde stajalo sredinom XVII st. 1000 forinti — nisu promjene u dužnostima stanovnika mogle biti jednake kao u ostalim Krajinama. Da su na krajiškim vlastelinstvima neke dužnosti opterećivale cjelokupno stanovništvo, pokazuje odredba zagrebačkog biskupa Vinkovića iz 1644 izdana »prediališem, purgarom, podložnikom i njihovom podvorcem ali kmetićem pod Dubrave slišećem i u dubravačkom kotaru stojećem«. Biskup je, naime, ustanovio, da je dubravački kaštel, koji se nalazi u Slavonskoj krajini, zapušten, pa je svim gore nabrojenim podložnicima »pod zgubljenje marhe i imanja« naložio »dubravački Castel i varoš popravljati«. ²² Među sisačkim podložnicima nije bilo mnogo bolje. Čim je sisačka utvrda bila sagrađena, Kaptol je morao u nju staviti vojnike. Počeo je zbog toga — osobito potkraj XVI st. — mijenjati dužnosti podložnika na taj način što im je oranje zamijenio s vojničkom službom. Takvi su vojnici bili dužni predati Kaptolu 1/3 plijena. Kako je potkraj XVI st. bilo, prema tvrdnji Kaptola, u sisačkoj provinciji oko 190 šelišta, ²³ to se od izgradnje utvrde stanovništvo povećalo za 1/3. Bez sumnje da će i ta činjenica utjecati na odnos Kaptola prema sisačkim podložnicima. Međutim, za Hasanpašinih pljačka razbjeglo se stanovništvo i tek kad je minula opasnost počelo se pomalo vraćati. Kakav je bio položaj tih naseljenika, koji su se vraćali na zemlje »svojih pređa«, ne može se sasvim tačno utvrditi jer se izjave Kaptola i pobunjenika u tome ne podudaraju. Svakako je mnogo vjerojatnije da je Kaptol, prema općenitom običaju, opteretio stanovništvo samo desetinom. ²⁴ Oni nisu vršili vojničku službu već su plaćali izdržavanje kaptolskih sisačkih stražara. Međutim, da i nije bilo posebnih dužnosti u vezi s potrebama obrane, kolonizacijsko pravo — tj. izuzetni položaj naseljenika u prvim godinama nakon naseljenja — postepeno bi utrulo. ²⁵ To je jedna od osnovnih karakteristika kolonizacijskog prava kako se ono odražava na selu: vlastelin pomaže znatnim olakšicama naseljeniku u času naseljavanja, ali ograničava to stanje tako dugo dok on podigne svoje gospodarstvo. ²⁶ Prema tome, već ta činjenica — bez obzira na druge okolnosti — mogla je uvjetovati

²² Drž. Arhiv u Zagrebu, Odio Politica I, br. 142, Odio nadb. arhiva.

²³ Drž. Arhiv u Zagrebu, Acta Domini Sisak-Sela I (= ADSS I).

²⁴ U tužbi što je Kaptol predaje saboru protiv Siščana sam priznaje: »A populo nihil habente nec tritricum fumale, nec milium sesionale praescriptum, neque vinum a decem fossoribus, nec mardurinas seu ordinarium sanctorum Martinj et Georgij ut a novis incolis exegerunt. Decimas tamen omnis generis«. Ali Kaptol tvrdi i to da su »labores et operas colonicales, quas patres et qui ipsorum sponte et benevole administrare inceperunt, iidem quoque rebelles subditi ad praesentem usque rebellionem, quae ante festa Natalitia anni domini 1653. suscitata est, praesisterunt«. ADSS I.

²⁵ G 1470 Kaptol je oprost od podavanja s novih vinograda ograničio na 8 godina. Vidi bilj. 13.

²⁶ Lopašić je u svojim hrvatskim jezikom pisanim urbarima dodao 31 urbarski ugovor iz razdoblja 1562—1673 (str. 382—411). Ti ugovori jasno pokazuju kako se pojedinci i čitave skupine naseljuju pod različitim uvjetima. Dok se došljaci Hrvati pod Okićem 1562 obavezuju da će nakon 3 godine davati uobičajena podavanja (str. 383), dotle se većina kasnijih nasljednika uspijeva osloboditi kmetске obaveze zamijenivši je ponajviše ratnom službom i desetinom (vidi, npr., str. 390-1).

i uvjetovala je sukob između Kaptola i sisačkih podložnika.²⁷ Proces se promjena na vlastelinstvu ne može pratiti u cijelosti jer nije pismeno fiksiran. Upoznajemo ga tek tada kad su se Siščani digli protiv Kaptola.

»Potešćice« koje pobunjenici predaju u prvoj i drugoj buni jasno svjedoče o njihovu dvostrukom teretu. Oni su, doduše, ponosni da su krajišnici i da vrše krajiške dužnosti, ali im taj ponos nalaže da se bore protiv tipičnih kmetskih dužnosti, prije svega tlake. »Ovo mi općina sisečka na znanje dajemo — poručuju kraljevskim komisarima — da mi od Siska grada do Petrinje grada živice sičemo i krajinu terdimo, i gde su na Kupe gazovi, onde dervo vozimo i zabijamo. V tomu nemamo od nikud nikakove pomoći v gazez, niti od naše gospode, niti od plemenitoga orsaga.«²⁸ Možda su pobunjenici još sažetije izrazili svoje zahtjeve u jednoj, nažalost nedatiranoj, molbi carskim komisarima: »Vzmožna i svitla i milostivna gospodo cesarove svetlosti komisari, gospodu bogu i vašem milostivnom gospodstvu da smo preporučeni sablim i puškom, z pravim desetim. K rečenoj krajinu i cesarove svitlosti soldatom hoćemo se priveriti i s njimi skupa složiti. I gospodi Kaptolom tlaku ne moremo delati, ar nam ne moguće pod nieran put.«²⁹ A poslije II bune poručuju Vuročani Kaptolu da će rado ispunjavati stare obaveze, ali »molimo da nas najte tlakum bantuvati, nego stražum, koteru moramo v dne i v noći vsako vreme držati. Ako li budemo tlaku delali, straža bude stala.«³⁰ Toj osnovnoj molbi da im Kaptol podijeli »pravice kako i druge ostale krajine imaju«³¹ dodali su i neke druge zahtjeve. Neposredno susjedstvo slobodnih krajišnika u Ivaničkoj krajinu djelovalo je nesumnjivo na pobunjenike kao stalan poticaj. Pa ipak je to stalno napeto stanje između Kaptola i sisačkih podložnika, prouzročeno željom da se oslobode kmetskih obaveza, dovelo samo u pogodnim momentima do otvorene bune. Jedan od glavnih povoda prvoj buni bila je vjerojatno vojnička reorganizacija sisačkog vlastelinstva. Ne raspoložemo, doduše, s tačnim podacima, ali nije neopravdana pretpostavka da je Kaptol pristupio vojničkoj reorganizaciji vlastelinstva tek početkom XVII st. Na to upućuje prvi poznati ugovor s »Gyumlijama« (1628)³² i nekoliko godina zatim prva buna. Bitna se promjena sastojala u tome da je broj stalnih vojnika ograničen na 25 vojnika zvanih đumlje. Ali ni đumlje

²⁷ Šteta što nisu sačuvali pismeni uvjeti pod kojima su se Siščani vratili nakon sisačkih ratova potkraj XVI st. na svoje zemlje. Kad bismo ih imali, mogli bismo utvrditi da li je Kaptol zaista naseljujući ponovo »pretke« pobunjenika mislio na to da ih učini vojnicima kao neka susjedna vlastela svoje podložnike, ili je privremeni oprost od svih kmetskih podavanja, izuzevši desetinu, služio kao mamac.

²⁸ Iz molbe predane komisarima 27. III 1654. ADSS I.

²⁹ Acta Capituli antiqua, fasc. 36, br. 38 (= ACa).

³⁰ ACa, fasc. 36, br. 99.

³¹ ADSS·I.

³² Lopašić misli da su đumlje konjanici (n. dj., str. 402, bilj. 1). V. Mažuranić također pretpostavlja da su gumlije ili gjumlije »vrsta turskih i hrvatskih vojnika na krajini; bit će konjici« — Prinosi, ad v. Gjumlja. U »gravaminama« krajišnika iz Slavonske krajine 1659 razlikuju se djumlje od stipendijarija. »Vaiuodae nonnuli... ante aliquot annos a qualibet domo seorsim et singillatim excellentissimo domino comiti generali imperialem unum contribuere compromissent tam de porta gyumliarum, quam stipendiarium...« (Politica III, br. 214). Vojvode su, kaže se u istom izvoru, primoravali na tlaku »aeque gumlias, ut et stipendiaros...« (n. mj.).

nisu bili pravi »krajnščaki«. U ugovoru se s Kaptolom ističe da đumlije »sola sua thlaka durante officio gymliatus erunt liberi. Decimas uero et alias obuentiones hactenus prestari solitas, nobis (sc. Capitulo) ut antea, prestabunt.«³³ Premda je tada vojvoda preuzeo zapovjedništvo nad đumlijama i kao takav imao pravo na dva slobodnjaka i veći dio plijena nego ostali, nisu ga te prednosti mogle privući. Kako je on — iako vojvoda — po svom položaju ipak kmet, to nas ne iznenađuje činjenica da je on bio jedan od glavnih vođa pobunjenika.³⁴ U namjeri da primoraju Kaptol na bolje uvjete za đumlije, pobunjenici namjerno ne prihvaćaju dotadašnje uvjete prilikom sklapanja nagodbe 1656 u Varaždinu, a vrativši se iz Varaždina otvoreno izjavljuju kako nikad neće dopustiti Kaptolu da ih na tu službu primora. Tek je u posljednjo nagodbi s pobunjenicima Kaptolu uspjelo prodrijeti sa zahtjevom da se »đumlijstva« moraju prihvatiti oni koji vrše 1 dan tlake.³⁶

Spomenuta vojnička reorganizacija sisačkog vlastelinstva pokopala je nadu kmetova da bi i oni mogli na kaptolskoj zemlji postati krajišnici. Sada su, prema tome, osjetili svu težinu svoga dvostrukog tereta jer su im na području Krajine ostale samo dužnosti. Oni moraju sjeći živicu, utvrđivati prelaze i gazove, popravljati utvrdu, dovoziti drvo itd. No ne samo da kmet ne može služiti u svog vlastelina kao plaćeni vojnik; on mora, naprotiv, plaćati vojnike u utvrdi. Zbog toga se prvenstveno i opire takvoj organizaciji obrane na vlastelinstvu na kojem živi i zahtijeva položaj krajišnika.

Usporedimo li stvarni položaj vojnika-kmeta na Banskoj krajini s onim u susjedstvu, npr. položajem Štibrenaca, lako ćemo razabrati da su vojnici na Banskoj krajini bili u mnogo boljem položaju. Njihovu je sigurnost u odnosu prema Kaptolu, stvaralo ispravno uvjerenje da su kao vojnici potrebni. Ne će vjerojatno biti točna tvrdnja bana Nikole Zrinskog da je na Banskoj krajini bilo oko 1000 vojnika,³⁷ ali je neosporno, da je vrlo velik broj sisačkih kaptolskih podložnika služio u banskoj vojsci. Zbog toga su odbijali poslušnost prema Kaptolu i kad je Kaptol u vrijeme II bune tražio od njih da se iseles s njegova područja, oni su poručili komisarima: »A mi moja gospodo komisari ne idemo z ovoga drumu hasanpašinoga do te dobe doklam nam ne bude od cesarove svetlosti i od gospodi bana i gospodina negeralia (!) slovenskoga i od vsega plemenitoga orsaga dopušćenja.«³⁸ Jer, nastavljaju, »mentuj bog da bi hoteli zneveriti vere kerščanske doklam goder bude nas koj zmed nas živel na ovom svetu . . . ne branimo se samem Siskom gradom, ar vu njem neje nego samo dvanadeste grabantov, koi lestor ognja čuvaju, nego se deržimo polak cesarove svetlosti grada Petrinje, ar oui nam daju pomoći, a mi nim.«³⁹ Siščani su vrlo dobro znali da će ih ban, pod čijim su vojničkim zapovjedništvom, tako dugo štiti dok bude mogao. Zato i dolaze na pregovore oboružani ili ne dolaze uopće. Kapetanu Patačiću, koji je u ime bana došao

³³ ADSS I

³⁴ ADSS I.

³⁵ ACa, fasc. 36, br. 26.

³⁶ ACa, fasc. 36, br. 9

³⁷ Magyar országos levéltár. Magyar kancellária. Litterae privatorum 1954, 754 (= Mag. kanc.).

³⁸ ADSS I.

³⁹ ADSS I

k njima na pregovore, toliko su prijetili da je bio zadovoljan što »je živu glavu iznesel«. ⁴⁰ A Kaptol je sam priznao da »rebelles totam suam spem in armis collocarunt«. ⁴¹

Budući da su pobunjenici pod geslom borbe za »staru pravicu« zahtijevali položaj slobodnjaka ili krajišnika koji nikad prije nisu imali, nisu mogli svoje »potešćice« uvijek jasno formulirati. Zato su jednom tvrdili, kao i Štibrenci, da su podložnici »sv. Štefana kralja«, pozivajući se pri tom na svjedočanstvo zagrebačkog biskupa Ergelija, ⁴² koji je »rekel i posvedočil da nigdar za mira ni već daval slobodnjak neg jedan taler, za kaj sam si funt papra kupil stolu, i pravo deseto«. ⁴³ Htjeli su porkolabu Jantolčiću, kome su gornje riječi uputili, naglasiti da su oni slobodnjaci i da im je on oduzeo njihove pravice. »Zato bi mi mirni bili vezda da bi nam vaša milost našeh pravice ne potegli.« ⁴⁴ Drugi put traže od Kaptola ona privilegija »cum quibus dati sunt pro ecclesia sancti Stephani regis ab aliqua regina et promiserant se pro talibus priuilegijs venire et non pro alijs«. ⁴⁵

Ove tvrdnje, doduše, nisu istinite, ali su karakteristične. Vojnici na sisačkom vlastelinstvu nisu htjeli ni mogli vidjeti razliku između sebe i drugih vojnika na istom području. Budući da su Dužičani i Farkašičani, podložnici zagrebačkog biskupa, imali položaj slobodnjaka, pozivali su se i oni na svjedočanstvo biskupa kao najvrednije. No, kao da su sami imali malo nade da će uspjeti sa svojim zahtjevom, pa su se zbog toga obraćali susjedstvu za pomoć. Nuđali su se u službu petrinjskim kapetanima i na svaki su poziv, prema izjavi Kaptola, bježali u Petrinju. ⁴⁶ Štoviše, Drenčani su u svojoj molbi od 13. III 1659, upućenoj banu, biskupu i saboru, tvrdili da je Banska krajina nekad bila pod »vojvodstvom«. ⁴⁷ Vjerojatno su pri tom mislili na austrijskog nadvojvodu. A kad im se ban prijeti da će im oduzeti plaću, oni odgovoraju: »... poklam prepovedaju gospodin ban i gospodin general mi čez to ne moremo kada gospoda zapovidaju. I ako smo se zneverili cesarove svetlosti i gospodinu banu i gospodinu generalu i plemenitomu orsagu naj ju uzme, mi se nećemo veliko za to žalostiti, niti moremo naše gospode silom služiti niti je deržati.« ⁴⁸ Ali smatraju da ban i general nemaju nikakva prava da im oduzmu ono »što smo kervavo zaslužili i pošteno, da bi nam onoga ne zaterali ni od nas poterali.« Oni nisu bili time tako teško kažnjeni jer su upravo u vrijeme buna u XVII st. banski vojnici kao i kraljevinski (haramije) bili vrlo neredovito plaćeni. ⁴⁹

⁴⁰ ADSS I.

⁴¹ ADSS I.

⁴² Franjo Erghely (1628—1637). Pobunjenici su se pozivali na njegovo svjedočanstvo i zbog toga što je on prije bio sisački špan. V. J. Buturac, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094—1944, Zbornik zagreb. nadbiskupije I, 1944, str. 50.

⁴³ ADSS I.

⁴⁴ ADSS I.

⁴⁵ ACa, fasc. 36, br. 62.

⁴⁶ ADSS I.

⁴⁷ »Proseć ponizno da bi dobro promisliti dostojali se naš kotar i živu krajinu, kotera negda bila pod vojvodstvom, vezda pako ništar, nego sami bez orsaške pomoći stražu deržimo, krajinu branimo... ACa, fasc. 36, br. 104.

⁴⁸ ADSS I.

⁴⁹ Vidi N. Klaić, Seljačke bune u XVII. stoljeću u Hrvatskoj (I. Dio), HZ

Doista je postupak ne samo Kaptola, već i kralja i bana bio prema Siščanima drukčiji nego prema Štibrencima. Dok su posljednji zbog mnogo manjih optužaba gotovo uništeni, glavni su vođe Siščana još nakon druge bune i nagodbe sačuvali ne samo svoju glavu, nego i stav prema vlasteli. Ni posljednju pogodbu sklopljenu nakon 6-godišnje bune nisu htjeli priznati, pa ih je tek »posavska robija«, tj. sudbina Posavaca koje je sam Erdödy popalio, dovela do poslušnosti. Bez sumnje su i odnosi među tadašnjom vlastelom utjecali na njihov odnos prema pobunjenicima. Kovačević, koji je prvi opisao sisačke bune,⁵⁰ svalio je krivnju za njihovo dugo trajanje na bana koji se, popuštajući pobunjenicima, želio osvetiti Kaptolu. Naime, on tvrdi da je ban htio doći do sisačke utvrde (želio ju je zamijeniti za Vrbovec) a kad je Kaptol nije dao, onda mu se na taj način osvećivao.⁵¹ Iako ta tvrdnja ne će biti posve tačna, činjenica je da je ban vrlo dugo oklijevao da upotrebi krajnje mjere prema pobunjenicima, premda su i kralj i hrvatski sabor zauzimali drukčije stanovište.

Posve je razumljivo da vojnik na Banskoj krajini traži kao saveznika vojnika na ostalim Krajinama. Upravo solidarnost svih »pokrajina« od Karloyca do Ivanića dala je pokretu u Posavini sredinom XVII st. posebno obilježje. Snaga koju su, povezavši se, dobili krajišnici Banske i Slavenske krajine bila je dovoljna da pružaju uspješni otpor punih 6 godina. Bez obzira na to što je položaj vojnika na Banskoj krajini bio drukčiji nego krajišnika u ostalim Krajinama, banski vojnik smatra sebe isto takvim »junakom« (tj. vojnikom) kao što su »pravi krajnišćaci«. Zbog toga i ulazi u »confederatio«, dakle u savez u koji su ušle sve navedene Krajine. Siščani šalju »poklon i pozdravljenje i krainsko preporučenje gospode plemenitem viteškem vzebranem i visoko vele poštovanim ivanečke, križevačke i koprivničke, jednom rečjum vsem, što je do Drave, krainam«.⁵² Vlasi su u Slavonskoj krajini mogli vrlo mnogo pomoći Siščanima jer su oni tada bili najjača vojnička snaga u Hrvatskoj.

Na prvi pogled bi nas moglo začuditi, zašto se krajišnici u Slavonskoj krajini, dakle niti tri decenija nakon što su postigli statuta Valachorum, dižu protiv svojih zapovjednika. Ali podaci o »confederatio«, kao i »gravamina«, koja su krajišnici koprivničke, ivaničke i križevačke Krajine predali 1659 kraljevskim komesarima⁵³ rasvjetljuju taj problem. Naime, na Slavonskoj krajini su već došli do izražaja antagonistički odnosi između običnih vojnika krajišnika i njihovih vojvoda. Kako su ovi nastojali da na različite načine osiguraju svoj položaj i da ga učvrste — dakako na račun krajišnika — između njih dolazi do sukoba. Krajišnici su se najviše tužili na dvojicu vojvoda koji nisu samo određivali posebna neuobičajena podavanja nego već su prisvajali i sudačku vlast. A vojvoda Gvozdan je sakupio novac, otputovao u Beč, postigao grbovnicu, položio zakletvu vjernosti na hrvatskom saboru i

XIII, 1960, str. 122; Historija naroda Jugoslavije II, Zagreb 1960, str. 708

⁵⁰ Toma K o v a č e v i ć, *Historia Provinciae seu Bonorum Venerabilis Capituli Zagrabiensis Sisciensis* (rukopis u Hist. inst. JAZU, II b. 7).

⁵¹ N. dj. . . , str. 71.

⁵² ACa, fasc. 36, br. 107.

⁵³ Politica I, br. 214.

napustio Krajinu.⁵⁴ Prema tome, i na jednoj i na drugoj Krajini dižu se prije svega vojvode odnosno vojnički zapovjednici s namjerom da postignu ili osiguraju za sebe povlašteni položaj. Tužbe krajišnika Slavonske krajine pokazuju da se njihovi vojvode nisu uzalud priključili pobunjenicima na Bansknoj krajini — oni su savezništvo obilno iskoristili. U tom svijetlu treba promatrati odnose među krajišnicima na Krajinama i njihove saveze sredinom XVII stoljeća.

Osim s krajišnicima u Slavonskoj krajini, Siščani su stupili u savez i s ostalim vojnicima na Bansknoj krajini. Obaveštavajući krajišnike u Slavonskoj krajini o savezu s Posavcima, oni im između ostalog javljaju da »nam pako vse sisačke provincie i pokrajine priseže vsa pokupska pokrajina, da listor nam Posavci glas davši, a mi im, vu vsakoj potreščine i nevolje hoćemo im na obranbu . . . skočiti«.⁵⁵

Međutim, kao što su različiti interesi odvajali na Slavonskoj krajini krajišnika od njegova vojvode, tako nije niti među sisačkim podložnicima moglo biti jedinstvenosti. Društveni sastav stanovništva sisačke provincije u doba bune daje odgovor na pitanje, zašto su unutar samog stanovništva postojale suprotnosti. Prema popisu iz 1657⁵⁶ vlastelinstvo je imalo 404 doma u 14 sela i jednoj varošici. Na to civilno stanovništvo otpadalo je svega 36 podložnika, koji su vršili različite vojničke funkcije (24 predijala, 2 husara, 1 vojvoda, 1 kaštelan i 8 čuvara). Upada u oči da je jedini vojvoda na ovom vlastelinstvu upravo Petar Skofač, vođa sisačkih pobunjenika. On sjedi u selu Gredi, koja je prema broju stanovnika najveća (74 kuće) i koja je postala centar pobunjenika. Položaj se vojvode razlikovao od položaja običnih vojnika jedino po tom, što je imao veći udio u plijenu, inače je i njega pritiskivao dvostruki teret. Možda ne bi ni vojvode ni đumlije osjećali taj dvostruki teret da nisu uz njih na istom vlastelinstvu vojnici koji su potpuno slobodni od kmetskih obaveza. To su predijali ili slobodnjaci.⁵⁷ Budući da je njihov položaj na vlastelinstvu bio najpovoljniji, rijetko se koji predijal odlučio na to da se priključi pobunjenicima. Zbog toga su ih pobunjenici najprije opominjali, a kad

⁵⁴ Šesta točka »poteščica«: »Gouzman vaiuoda prentata confinia ter conturbavit et insurgere fecit contra dominos capitaneos persuasionibus suis, annuendo, quod confinarij absque omni honorario stipendia sint habiturij, ratione cuius contributiones fecimus a qualibet domo per tres grossos, quibus expensis adiuit suam sacratissimam majestatem sed pro nostro publico bono nihil effecit. Verum ubi armales comparavit et in regno Sclauoniae juramentum deposuit confinium derelinquendo Unde et supplicamus ad restituendam nostram pecuniam«. Početak sedme tužbe: »Quidquid hactenus in annotatis confinijs controuersiam accidit id ex suggestione et motu Guozdan et Vukoszav vaiuodarum factum est...«. Na taj je sukob upozorio F. Moačanin u Historiji naroda Jugoslavije II. On je istakao da su »vojvode iako domaće vojne starješine, ponovo vlahi obavezali na ukinuti harač da se dodvore generalu. Zato, kada 1658. izbija buna zbog povrede privilegija i prekomjernog tjeranja na rad oko obrambenih postrojenja, vlasi se žale naročito na vojvode i izjavljuju, da ne žele da im bilo tko od vojvoda bude sudac. Neposredni povod za tu bunu, čini se, da je bio u tome, što su vojni zapovjednici pronevjerili novac za generalni popravak utvrđenja i putova i zato tjerali krajišnike da rade badava preko uobičajene mjere...« (str. 694).

⁵⁵ ACa, fasc. 36, br. 106.

⁵⁶ ACa, fasc. 31, br. 71.

⁵⁷ O predijalima na kaptolskim posjedima v. N. Klaić, Seljačke bune, str. 129.

se usprkos prijetnji nisu htjeli s njima složiti, pljačkali su ih, oduzimali im stoku itd. S druge strane, ti su isti ljudi bili na udaru vlastelina jer je on od njih tražio vjernost i iskorištavao njihov položaj. Tako je Kaptol u toku bune upotrebljavao predijale kao težake jer nije imao kmetova da oni pokose livade. Kad su zbog bojazni predijali otkazali poslušnost, Kaptol je neke vjerne Štibrence nagradio tako da ih je učinio predijalima.⁵⁸ Svakako je u najtežem položaju bio sisački kaštelan. Na njega su pobunjenici prevalili svu krivicu jer su on i špan, prema tvrdnjama pobunjenika, izgubili pobunjeničke »stare pravice« i njih, kako kažu, »z gospodom svadili i omrzili«,⁵⁹ a gospoda su, tvrde Siščani, dala vjeru da će donijeti pravice. I premda te navodne pravice Jantolić⁶⁰ nije mogao donijeti jer ih nije imao, niti ih je Kaptol dao, ipak su ga pobunjenici ubili. Jantolić je, naime, sam ubrzao svoj svršetak nečovječnim postupkom s kmetovima.

No, uzdržavanje krajiškog vlastelinstva uvjetovalo je postojanje kmet-skih obaveza i u onom slučaju kad tako veliku utvrdu kao što je bio Sisak nije plaćao netko treći, nego samo imanje. Sisak je hranilo samo sisačko vlastelinstvo. Štaviše, sačuvani računi pokazuju da ni sisački prihodi nisu bili dovoljni za troškove oko utvrde.⁶¹ Kako je Sisak stvarno ovisio o naturalnim i novčnim podavanjima podložnika, vidi se iz izvještaja sisačkih španova i prefekta u vrijeme bune. Prefekt kanonik Vinković piše da gladuju, a Štibrenci, koje je jedva namolio da dođu u grad kao straža, goli su i bos i žele kući.⁶²

Spor se dakle između sisačkih podložnika vojnika i Kaptola nije mogao riješiti onako kako su to zamišljali pobunjenici. Jedini bi, dakako, način bio taj da kralj preuzme uzdržavanje utvrde, ali se Kaptol opirao predaji jer je sam želio iskoristiti ratnu pljačku. Tek kad su nakon zrinsko-frankopanske urote »njemački vojnici« na prijevaru ušli u utvrdu, Kaptol je morao popustiti, no na kratko vrijeme. Već nakon 10 godina sisačka je utvrda opet njegovo vlasništvo.⁶³

I buna (1633—34)

Iako je o ovoj buni poznato dosad vrlo malo izvornog materijala,⁶⁴ ipak je izvan svake sumnje da su se u vrijeme II bune Štibrenaca digli i Siščani na otvorenu bunu. Nezadovoljstvo je počelo još 1629, dakle istodobno kad

⁵⁸ Kaptol je digao među predijale Mihajla Tkalca iz Stupna, Pavla Barberića iz Čiste Mlake, Ivana Verbanića i Nikolu Graberskog iz Otoka. Svi su bili »fideles nostri de stibra«. ACa, fasc. 27, br. 1.

⁵⁹ ADSS I.

⁶⁰ U literaturi se ime kaštelana ponajviše piše Jantolčić, prema obliku tog imena koje upotrebljava Kovačević. Međutim, neki dokumenti upotrebljavaju i oblik Jantolić.

⁶¹ ADSS I.

⁶² ACa, fasc. 31, br. 100.

⁶³ Kovačević, n. dj., str. 115—152.

⁶⁴ O ovoj buni nije u dosadašnjoj literaturi bilo ništa poznato. To je vjerojatno zbog toga što se dosadašnja literatura o seljačkim bunama u XVII st. (izuzevši R. Horvata) zasnivala gotovo isključivo na prikazu Kovačevića, a on tu bunu nije obradio.

su i Štibrenci nosili svoja privilegija na potvrdu u Zagreb.⁶⁵ Naime, spomenu te godine javlja sisački špan Burić Kaptolu (pismom od 14. IV) ovo: »Izgovoriti ne morem koja i kakova se čine sada na ovoj nevolne krajine da se je vse zburkalo i podiglo z onem malovrednem človekom i zločestem nevernikom Šiprakom . . .« U istom pismu javlja također da podložnici u velikom broju napuštaju kaptolska sela tako da su iz Grede »odešli skoro polovica«, iz Sela 6, iz Drenčine 14, Odre 4, Boka polovica, Tišine 3, a »iz Strelččkoga vsi, listor su dva ostali«. Moli Kaptol da piše banu »ar je vsa krajina opustela«. ⁶⁶ Nije jasno o čemu se zapravo radi i kakva su obećanja neki danas još nepoznati komisari dali sisačkim podložnicima. Spomenuti špan Burić javlja tek toliko da »polag obećanja gospode Comisarov tako vsi zdvojiše i zburkaše se. Jaz siromah, kako znam tako jim lažem, ali bog zna ne veruju obećanju, nego hoće znati i taki videti što jim se obeća«. ⁶⁷ Podložnici, kaže, prijete da će se svi razići. Iz drugog Burićeva pisma upućena tadašnjem vikaru zagrebačke crkve B. Vinkoviću saznajemo doduše nešto više. Budući da ga je Vinković pitao što misle »gladomorni Sišćani« — oni koji su otišli i oni koji su još ostali — on odgovara: » . . . stanovito to moram vašoj milosti dati na znanje da ako što dobra sada polag obećanja s nimi ne učiniše gospoda vsi se hote rasteći i napotlam. Ar govore da razmirje hoće biti. A od glada pomiramo ne budemo nigdar z mirom, hoćemo svojim glavam i naši dečice iskati mesta. Gospoda govoreći dosta obeću, ali ga ništa ne videti«. Zato savjetuje Vinkovića neka što brže »nešto dobra učine« jer će se samo tako »ovo imanje i ova kraina od drugog napuniti. Listor toga čekaju vnogi međaši, kaj se vćini«. ⁶⁸

Na pitanje što je Sišćane podiglo na prvu bunu može se zasad odgovoriti samo s pretpostavkama. Na neki trag povodu prve bune vode potešćice Sišćana iz 1654. Tada Sišćani u 8. t. svojih tužbi spominju »nevernika« Šipraga i to u vezi sa žalbom zbog vojničke reorganizacije vlastelinstva. Oni se, naime, žale da Drenčani moraju stražariti u gradu Sisku »gde su prvo orsaški stražili, koji je nih bil starih Šiprak vojvoda«. ⁶⁹ Pobunjenici su, dakle, još 1654 bili ogorčeni zbog toga što su mjesto »kraljevinskih stražara« morali neki između njih služiti kao stražari u Sisku. Kako iz toga vremena potječe i prvi poznati ugovor s đumlijama, plaćenim vojnicima u sisačkoj utvrdi, to nije neopravdana pretpostavka da je upravo vojnička reorganizacija sisačkog vlastelinstva bila jedan od glavnih uzroka i povod I buni.

Kaptol je 1628 odlučio da će otada povjeravati obranu grada Siska 25-torici vojnika »quos vulgus gyumlias appellare consuevit«. Kaptol će sam postavljati vojnike između sisačkih podložnika. Oni su bili dužni: 1. u vrijeme potrebe braniti po mogućnosti na svoj trošak utvrdi i imanje; 2. ako bi se dogodilo da su zatvoreni u utvrdi i da sami ne mogu nabavljati hranu, tada

⁶⁵ Vidi N. Klaić, *Seljačke bune*, str. 135.

⁶⁶ ACA, fasc. 28, br. 136.

⁶⁷ ACA, fasc. 28, br. 136.

⁶⁸ I. Kukuljević, *Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka*, Arkiv X, str. 149—150.

⁶⁹ O tom Šipraku vojvodi kao uzročniku »zburkanja« javlja Kaptolu 14. IV 1629. i sisački špan Burić. Vidi ACA, fasc. 28, br. 136.

će im je dati Kaptol; dužni su također ići na vojnu ekspediciju izvan utvrde, ali na trošak Kaptola ili onoga koga budu branili. U t. 4. i 5. ugovora utvrđuje se način na koji će Kaptol i đumlije dijeliti plijen. U vrijeme službe, tj. tako dugo dok je vojnik, đumlija je oslobođen od tlake. Sva druga podavanja davat će kao i dotada. Kaptol postavlja vojvodu i zastavnika a vojvoda sa sisačkim španom desetnike i đumlije. Radi veće vjernosti Kaptol ih zaklinje (polažu zakletvu vjernosti — *homagium fidelitatis*). U preostalom dijelu ugovora utvrđuje se način na koji će đumlije iskupljivati turske zarobljenike.⁷⁰

Spomenuto nezadovoljstvo zbog đumlija pojačala je bez sumnje glad. Na nju upućuje ne samo pridjev koji Burić dodaje Siščanima nazivajući ih »gladomorni«, već i riječi naprijed navedena Burićeva pisma. U to treba kao još jedan važan uzrok dodati bolest o kojoj govori Burić u svom pismu Kaptolu od 15. IX i. g. On, naime, javlja da je u posljednje vrijeme umrlo oko 80 ljudi, a da dnevno umiru 4—5. Kako je Kaptol vjerojatno od njega zahtijevao da natjera podložnike na dužne službe i podavanja, on odgovara da nije Turčin da palicama tjera ljude na posao.⁷¹

Iz molbe koju su pobunjenici 1633 predali banu S. Erdödyju⁷² jasno se može vidjeti da pod »starim pravicama« koje zahtijevaju od Kaptola misle prije svega na uvjete pod kojima su se njihovi pređi vratili na sisačko imanje poslije Hasanpašinih pljački. Oni su, pišu banu, molili svoju »gospodu da bi nam koju milošću dohodkih i v daćah polag obećanja pervoga i polag naših starijih pravic, ili kako i druge ostale krajine imaju od svoje gospode milostive pomilošću i pravice, učinili«, ali ih je Kaptol odbio. Siščani, doduše, prijete da će se, ne bude li ih Kaptol uslišao, razići, ali te prijetnje nisu ostvarili. Mole bana da bi im dao »jedan listak i preporučenje«,⁷³ vjerojatno za Kaptol, ali ni to, čini se, nisu dobili.

Već su tada bili i kod kralja u Beču. Međutim, do pregovora između njih i Kaptola nije došlo jer Siščani nisu htjeli poslati opunomoćenike. Vrlo važan dokument o prvoj buni je banovo pismo od 11. X 1633, u kojem im javlja kako mu je »od cesarove svetlosti zapovid došla radi vas (Štibrenaca i Siščana), da biste vašoj zemaljskoj gospode pokorni vse bili« jer »ako bi ne hotili biti da vas imamo kaštigati«. Zato im on nalaže »polag njega svetlosti zapovidi da svoji gospode pokorni budete kako nećete kaštigani biti.«⁷⁴ Istog je dana ban zatražio od protonotara P. Znike da i on pozove Siščane na pokornost. Traži od njega da mu javi rezultat, kako bi znao dalje postupati.⁷⁵ Vjerojatno nije te godine poduzimao dalje korake jer P. Petretić piše još 19. IX 1634 iz Beča da će kralj dati odgovor na zahtjev pobunjenika kad dobije odgovor od bana.⁷⁶ Poslanici su pobunjenika, prema podacima istog pisma, bili još uvijek u Beču. To su zasad posljednje poznate vijesti o prvoj buni sisačkih kaptolskih podložnika.

⁷⁰ ADSS I.

⁷¹ ACa, fasc. 28, br. 136.

⁷² Sigismund Erdödy je bio ban od 1627—39.

⁷³ ADSS I.

⁷⁴ ACa, fasc. 27, br. 1.

⁷⁵ ACa, fasc. 36, br. 69.

⁷⁶ ACa, fasc. 36, br. 71

II buna (1653—1659).⁷⁷

Još nedovoljno poznat izvorni materijal onemogućuje da bismo pratili raspoloženje podložnika na sisačkom vlastelinstvu do onog časa kad su se, iskoristivši pobunu susjednih Posavaca, ponovo digli. No da je i prije izbijanja II bune tinjalo nezadovoljstvo koje su izražavali na različite načine, dokazuje pismo koje je 14. XI 1648. Kaptol uputio sisačkom španu Jurju Turjaku. Saznavši, naime, da kmetovi odbijaju obavljanje tlake i izgradnju nasipa na Savi (u Glogovi i Boku), zapovijedaju španu da ih zbog toga globi ili kazni oduzimanjem životinja.⁷⁸ Nije, dakle, trebalo mnogo da iskra, kako je to rekao Patačić, plane u veliki »ogajn«. Prilikom su im dali Posavci koji su se već prije njih podigli.⁷⁹ Kaptol je, doduše i tada smatrao da Sišćani »modo Poszauianorum Novae Arcis inducti exemplo a fidelitate nobis debita rebellassent«,⁸⁰ ali već prve tužbe na Kaptol jasno pokazuju da se u osnovi radi o istom nezadovoljstvu kao i u prvoj buni.

⁷⁷ Drugoj je buni Sišćana posvećeno u historiografiji više pažnje prije svega zbog toga što ju je opsežnije obradio I Kovačević. Međutim, Kovačević se nije poslužio čitavom građom. I sâm kanonik, Kovačević je na pobunjenički pokret gledao vrlo subjektivno tako da onom materijalu koji su Kaptolu ili komisarima predavali sami pobunjenici, a koji se nalazio u kaptolskom arhivu, nije pridavao nikakve važnosti. Zbog toga je taj materijal ostao do danas uglavnom nepoznat. Gledajući na pobunu Sišćana sa stanovišta Kaptola, Kovačević je poistovetio uzroke II bune s povodom (pobuna Posavaca), prebacivši na taj način svu krivicu na pobunjenike. Interesantno je pratiti kako je on u novijoj historiografiji moderniziran. V. Klaić se na Kovačevićeve tvrdnje osvrnuo osobito u članku »Ban Nikola Zrinski i seljaci« (1653—1659)« (Crnice iz hrvatske prošlosti, 1928, str. 10—13). Ondje je opravdavao postupak bana prema pobunjenicima tvrdnjom da »Nikola Zrinski nije tako radio ni iz kakve osvete protiv Erdeda ni iz pohlepe za Siskom već zato, što su Novigrad i Sisak bili tada tik na granici turskoj, pa se bilo bojati da bi se pobunjenici kmetovi mogli odmetnuti u Turke. . . Da ban Zrinski nije ni pomišljao podupirati otporne kmetove protiv njihove zemaljske gospode najbolje dokazuje njegovo hrvatsko pismo, što ga je iz svoga grada Čakovca 21. rujna 1654. upratio na pobunjenike Sišćane« (str. 21). Da se Klaić varao, dokazuje novi materijal koji donosim. Niti je ban mislio iskreno, niti je Klaić bio dovoljno poznat položaj sisačkih podložnika da bi mogao objektivno prosuditi uzroke njihovu nezadovoljstvu. R. Horvat, nije uopće govorio o uzrocima sisačkih buna, nego samo o povodu II bune (Seljačke bune u Hrvatskoj Posavini, Hrvatsko Kolo XXX, 1936, str. 145), dok je F Čulinović u »Tri bune kaptolskih štibrenaca oko Zagreba« (Seljačke bune u Hrvatskoj, 1951, str. 73—76) uklopio sisačke bune jedino na taj način što je Stibrence smjestio oko Siska. Prema tome, on uopće nije dao posebno mjesto prikazu sisačkih seljačkih buna. Kad se prikazi buna rade samo prema literaturi, a njima se zadrži gotovo isti opseg kao i u uzoru, onda se u takve prikaze lako uvuku netačnosti. To vrijedi za pregled »Sisačke bune (1653—1659)« u »Bunama pučana i seljaka u Hrvatskoj« Stj. *Antoljaka*, 1956, str. 156—162). I kod njega uzalud tražimo uzroke bune jer on kaže da su se »sisački kmetovi digli na poziv svoje braće s posjeda grofa Mirka Erdödyja u Novigradu« (str. 156). On nije razabrao niti to da Sišćani traže položaj krajišnika, a vjerovao je da je ban oklijevao s upotrebom krajnjih mjera zbog toga što su »sisački kmetovi bili na turskoj granici«. Buna je kod njega, kao uostalom i kod drugih autora, prikazana izolirano, iako je još J. P r e d a v e c (Selo i seljaci, Zagreb 1934) štampao tekst »konfederacije«, tj. saveza s Posavcima i Vlasima (n. dj., str. 180—182).

⁷⁸ ACA, fasc. 28, br. 138.

⁷⁹ Vidi Horvat, n. dj., str. 138 i sl.; *Antoljaka*, n. dj., str. 150 i sl.

⁸⁰ ACA, fasc. 27, br. 1.

Prema kasnijoj tužbi Kaptola, Siščani su se podigli oko Božića 1653.⁸¹ Među pobunjenicima ističu se već tada Petar Škofač ili Škofić⁸² »primarius antesignanus« i trojica Cvetnića, od kojih će Petar biti također jedan od vođa. Oni su svi iz sela Grede. Uz njih su optužena još četvorica seljaka iz Grede i Sela, Matija Čulig, također jedan od vođa, iz Stupna, po dvojica iz Odre, Boka, Tišine, Pračna i Jazvenika, trojica iz Drenčine i sisačke varoši i jedan iz Strelečkog. Optuženi su, »ne zna se kakvim zlim duhom potaknuti«, pozvali ostale podložnike (u tužbi se navode imena 250-orice podložnika iz različitih sela) na bunu. Prema podacima pisma s kojim se ban već 9. I 1654.⁸³ obraća kralju zbog pobunjenih Posavaca, broj je bunom zahvaćenih podložnika bio mnogo veći. Ban, naime, piše da ih ima gotovo tisuću i da su »omnes militares«, zbog čega je on ne samo sazvaio sabor u Zagrebu, već je, »ut vicinius malum serpens cognoscere possim«, sâm požurio u Zagreb i onamo poslao svoje međumurske konjanike. Kako je to pismo pisao nakon neuspjela pokušaja Emerika Erödyja da sam savlada svoje podložnike, ban je i u tom činu svoga najžešćeg protivnika našao opravdanja za svoj promijenjeni stav prema buntovnicima. Na oštrije mjere prema njima potaklo ga je, piše kralju, i to što je 400 naoružanih buntovnika, ne čekajući svršetak pregovora, napustilo Zagreb. Predlaže, dakle, kralju da ih se savlada vojničkom snagom i to s obje strane Save i kod Siska kako ne bi mogli prebjeći u Tursku niti odanle primiti pomoć. Ali, nastavlja, za takav pothvat nije prikladna kraljevinska vojska jer je polovica plaćenika iz toga kraja, a niti insurekcija jer će — budući da se ona javno objavljuje — pobunjenici saznati za nju prerano i pripremiti se. »Unicum ergo erit et humillimum meum consilium«, predlaže ban kralju da pobunjenike što prije neočekivanom navalom savladaju krajiški generali uz banovu pomoć. Kralj je u odgovoru 31. I⁸⁴ odobrio banov prijedlog i pristao da »rabies effrenatorum«, tj. Posavaca i Siščana, savladaju krajiški generali.

Međutim, odmah u početku bune sklopili su sisački pobunjenici savez — ili, kako ga Kaptol naziva, confederatio — s Posavcima. Sačuvani tekst konfederacije svjedoči o prisnoj i bratskoj suradnji među »krajinama«. On glasi ovako:

⁸¹ ADSS I.

⁸² Kovačević — a prema njemu i ostali pisci — tvrde da su vođe pobunjenika dali sami sebi nadimke. Tako Kovačević tvrdi za Škofača da je imao naslov cara (cesaris), Matija Čulig da se nazivao kraljem (titulo regis), Toma Domitrović ili Jendričko nadbiskupom, Marko Štefek palatinom, Stjepan Mikočević kapitanom, Petar Cvetić kapralom i Ivan Sitar Samsonom i podžupanom (n. dj., str. 95). Kovačević ističe da su ovi prvaci buntovnika željeli da ih časte tim nazivima. iz čega se ipak ne može izvući zaključak da je Matija Čulig bio »muški kralj« (Antoljak, n. dj. str. 158). Antoljak je također krivo protumačio nadimak Škofača. On, naime, misli da je vođa pobune bio među ostalima »Cesar Petar Škofač iz Grede« (n. mj.). Iako je neosporno da su kmetovi sami preuzeli jurisdikciju, njihovi nazivi, npr. nadbiskup ili palatin, ukazuju na to da se doista radilo samo o nazivima.

⁸³ Bilj. 37.

⁸⁴ ADSS I.

Od nas vse sisečke provincije i pokrajine gospode gospode plemenitem, viteškem vzebranem i visoko vele poštovanim ivanečke, križevečke i koprivničke, jednum rečjum, vsem što je do Drave krainam poklon i pozdravljenje i naše krainsko preporučenje. Dojde k nam Miko Babić⁸⁵ od strane vse posavske pokrajine k nam donese gospodina gospodina bana list vu kojega lista razumeli smo kako se njih gospoctvo posavske pokrajine groze, tako se toga i nadaju na se. Zato to videvši mi očivesto, da ako posavsku pokrainu porobe, da i nas porobiti hote, ar ako bi koga vu Turke prognali (kakoti se bi i to pripetilo ako bi porob pošal) nam niti našoj dice ostanka vu kraine veće ne bi bilo.

Ovo mi vsa sisečka provincija i pokrajina prisegosmo gore rečenomu Mike Babiću i vu njega kipu vsoj posavskoj pokrajine, da ako ddogod nad nih na robiu bude išel da im hoćemo (štogod bude moglo oružje dvići) na pomoć dojtj, bolje nego da bi Turčin nad nje išal, i to zato, što ti to znamo da je Turčin naš naturalski neprijatelj, a on bi sam suprot sebi činil, koji bi nad našimi službami posavskum pokrainum robiu činil. I vu tom gori bi od Turčina bil.

I hoćemo raiši vsi s nimi pomreti negoi je vu nevolije i teškoće ostaviti.

A nam pako vse sisečke provincije i pokrajine priseže vsa pokupska pokrajina da listor nam Posavci glas davši, a mi im, vu vsakoj potrebcine i nevolje hoćemo im na obranbu — štogod bude moglo oružje dvići — skočiti i polag njih se pobiti i kerju našu proljeati. I to tako i pod ta put, da ako bi se ravno mi gore imenuvana sisečke provincije pokrajina z našum gospodum i pogodili, mi podpunoma vu našoj prisege obstati hoćemo. I tako smo rekli našeh rečeneh susedov nećemo ostaviti.

Odkuda molimo i prosimo vseh gospode plemeniteh, viteških, izebraneh i vele visoko poštovaneh krain gore imenuvaneh i vitezov da kako gore rečunem pokupske pokrajine tako i nam sisečke provincije i pokupske pokrajine obranitelji i obramba budu. I ako bi se gore napisana grožnja nad nimi zveršiti imala, da nim, polag nih i nam, na obrambu potegnute, gledeći velikoga i nezgovornoga krainskoga i orsaškoga kvara, koji bi se pripetil, ako bi mi i Posavije opuščeno stalo. Što ne dvojimo da bi gledec velikoga kraiškoga, orsačkoga, cesarove i kraljeve svetlosti, tvrdnosti i napretka ne hoteli vučiniti. A ako bi nas kako vu nevolje ostavili i nam pomoći ne dali tako včinete i iz Petrinje i Ivanić grada puške ispreamiti, ar ako rečene kraine opusteiju, dobro znati morete kamo dospeti hote i gde kraina bude. A mi se izda nigdar cesarove ni kraljeve svetlosti, plemenitom orsagu ni krainam zneverili, niti se hoćemo».⁸⁶

Savez nije ostao samo na obećanjima. Sisčani su zaista održali riječ. Oni su, prema izvještaju kraljevskih komisara od 12. I 1654, poslali pobunjenim Posavcima oko 50 ljudi, a nakon bitke kod Novigrada podijelili su s njima plijen. Na »tolnaču« održanom poslije tih zbivanja izjavili su da se oni ne bune protiv kralja i Kaptola, nego »Poszauiensis ueluti suos amicos et uicinos, sine quibus etiam ipsi tuti subsistere non possent, contra quouis eos impugnantes defendere».⁸⁷ Savez nije bio ograničen samo na davanje pomoći. Isti komisari javljaju kralju da su se neki sisački pobunjenici, prezrevši vlast sisačkog špana, sami podložili vlasti vođa posavskih pobunjenika a da su kaptolske stražare istjerali iz utvrde. Prijetili su nabijanjem na kolac onima koji im se nisu htjeli priključiti, pa su u tu svrhu, po turskom običaju, na

⁸⁵ Miko Babić je vođa posavačkih pobunjenika.

⁸⁶ ACa, fasc. 36, br. 107.

⁸⁷ Politica II, br. 186.

mnogim mjestima zabili u zemlju kolce. Komisari su, štaviše, mislili da su na izbijanje bune utjecali Turci jer se jedan od vođa sisačkih pobunjenika tek nedavno vratio iz zarobljeništva.⁸⁸

Povezivanje s Posavcima dalo je sisačkim buntovnicima toliko sigurnosti da su 14. III 1654, dakle u doba kad se već pokret razmahao, poručili Kaptolu: »Pustili su naša gospoda međ svoje podložnike ogenj da neka za istino zna-ju, da i mi s Posavci do osmi den hoćemo kušati Vicebanu vu gosti. I hoćemo videti budu li naši ogni tako znali goret i kako nihovi«. I da nije bilo komi-sije, piše Vinković Kaptolu, »denes bi išli Turopolcev žgat«.⁸⁹

Kralj je na osnovi banovih izvještaja smatrao da pobunjenike može vratiti na pokornost jedino oružje. U tom je smislu i davao tokom mjeseca siječnja 1654 naloge banu.⁹⁰ Pa premda je ban pozvao 23. II iz Varaždina, po plemićkim sucima zagrebačke županije, sve plemiće jednoselce u Zagreb da na Kaptolu čuvaju 15 dana kanonike,⁹¹ ipak nije mislio na vojničko svladavanje ustanka. Zbog toga je, nesumnjivo po njegovu nalogu, došlo do pregovora u Gredi. Pregovore su vodili još 12. II podžupan Nikola Gotal, potkapetani pokupskih utvrda Petar i Nikola Patačić i neki krajiški vojvode.⁹² Njima su Sišćani predali »poteščice« koje su imali protiv »rečenih oficialov Siska grada ova prešestna leta«. Naime, Sišćani među ostalim traže da se maknu neki kaptol-ski činovnici (Filipašić i Jantolčić) i da im Kaptol dâ stare pravice »s kojim su svetom Štefanu kralju dani i ostavljeni«. Komisari su na takve zahtjeve morali odgovoriti da odluku prepuštaju banu i Kaptolu i time su pregovori bili završeni. No, čini se da Kaptol nije ozbiljno shvatio ili nije htio shvatiti njihove zahtjeve. Nije povukao svoje činovnike iz utvrde, izloživši ih tako osveti pobunjenika.

Još u vrijeme pregovora u Gredi pobunjenici su predali Kaptolu odnosno komisarima svoje »poteščice«. Kako su u njima sačuvani osnovni zahtjevi pobunjenika, donosimo ih, izostavivši opširan uvod, u cijelosti:⁹³

»*Najpervo* to, da na kraini stojeći tlaku delamo kada goder v. m. g. officiali zapovedu. *Drugo* to, da naše glave gubimo velike u kraini. Najti sada nij mi hvala bogu ne skerbimo, ali zato to molimo što li je hoćemo i na obručje pogubiti poklakam v. m. g. vsako leto nami po strahote (?) hoćete. *Tretje* to, zmed straže i krainu potvrđavajuć orsaško delo z glavami i z marhum delati moramo. *Četerto* to, da ako koji ima plemenitešu haliću od drugoga, na njega daću pišu na tolikom, da ako koji ima listor šest oranji, taki je daće napisan, kakoj i on, koj i(h) četrdeset oranji derži. *Peto* to, na Okunščak hodeći vino zvažajući letinu gubimo. Ar se je pripečalo da je najvekša hora mogla setve biti ali žetve, tirani smo na Okunščak. *Šesto*, to, štoti od jedneh kermek (s proščenjem rekući v. m. g.) vsako leto ali kernjake ali odkupe dajemo. A ne bi nam davati, nego od onih, koji se prihranjuju. *Sedmo* to, da više vse daće moramo virostovom plaćati sedamdeset dukat i z drenečkem računajuć, a u v. m. g. jesu legistromi naših dohotkov. *Osmo*

⁸⁸ ADSS I.

⁸⁹ ACa, fasc. 31, br. 100.

⁹⁰ Vidi bilj. 84.

⁹¹ ADSS I.

⁹² ADSS I.

⁹³ ADSS I.

to, da poleg vse tlake krainskoga grada čuvati moramo i tlaku ostavivši moramo puške pograbiti i kade nam reku i zapovedu na vojnicu gospodinom banom moramo pojtii.

Ovo vidite v. m. g. općinske naše potešćice, a zvan onch, hoćete dole v. m. g. razumeti, koj je potešćice i terhe i Siščani, koji u varašu stoje, imaju i terpe.

Najpervo to, dobro se v. m. g. morete spomenuti kada su začeti preko Kupe vinogradi na sisečkem brdu rasadati rekli ste v. m. g. i na supplicatia svoji gospocki decretum napisali da bi slobodni deset let, a po desetom letu pravo deseto. Ali zato ništar gospodin Filipašić ne mara se, nego nas jesu na deseto leto dežmali, a nekoi zasadi nesu nego četiri leta stari, ter je jednako dežmaste. *Drugo* to, prig-nani smo pod ribariju za koju nam je sila, ar nas Siščane varašce za nju v Vre-tenice muzu, vuze, pleniju A v. m. g. dobro znate kaj su gospodin Filipašić z nas za rečenu ribarju vzeli. A *pervo* pred rasepom nigdar nesmo od naših predev čuli kaj bi dužni biti ribarijom. *Trete* to, ovo i naša deca dobro znaju da su vazdar virostovi mlinarili. I to je bilo koliko včera — kaj se reče — pako su sada i pod mlinariju rečeni Siščani varašci podegnani po v. m. g. officiale. A k tomu virostova plaćaju. To i vertle moraju — i z prošćenjem rekući — gnoiti, orati, kopati i vse vertno delo opravljati. Ako bi koteri živinčota ne imal pod gnojenje, zapovidaju mu officiali da ga na sebe nosi. Vina moraju v grad z grada na kerčme vleći. Sena v grad mesto kapitanskih slug nose na tolikom da pod tolikem se vlečenjem poter-goše. I to ne dosta, nego ako Nemcu u Petrinju vino prodadu, moraju u Petrinji rečeni Siščani voziti i koj je v petrinjski grad vleku, morali su svedno (?) plaćati svojim. *Peto* to, preko Kupe zemlje jesu odkerčili rečeni Siščani varašci, koje zemlje ne zna se jesu li gda i pred rasepom orane. Od rečenih zemelj taki *pervo* leto deseto režu, kakoti od starih čisteh zemelj. *Šesto* to, kad su vode na gazež; ali leđi u zimah straže varašci sisački v turnu preko Kupe. *Pervo* nesu nigdar stražarili, a sada su primorani stražiti, nego je *pervo* orsačka straža bila Ter ako je jedan na tlake, mora drugi na stražu pojtii. Ako ne pojde tako grabanti po njega derče, v grad ga peljaju i onde ga biju. *Sedmo* to, kada obručje vozimo varašci Siščani pute krče. I kada je sečemo oboružni z glavami nas čuvaju. *Osmo* to, to neko leto bili ste v. m. g. rekli da koji bude vina gospocka kerčmaril da mu od suda jedan dukat ide u drosgia je njegova. A toga sada ništar ne.

Jošćer gospoda naša vazdar milostivna imali bi čudaj i drenečkih potešćic pred v. m. g. dati, ali bi to i prevnogo, nego je to novčina da u gradu stražiti moraju gde su *pervo* orsaški stražili, koji je nih bil starih Šiprak vojvoda. I kada su vode na gazež ili zimski leđi tri straže derže obroke guste čineći. I pri-peča se da kraine čuvajućii za decu i za orsačku obšanost bojećii se dosta krat sveteh meš u svetke zamudamo (mi Drenčani). I vu tom toga primeri se knezu Mihalju Jantolčiću porkolabu mimo jahati onde nam kurvine muže dele z batom na nas navalivši na tolikem da ga dočekati nesmo. Ako nam je listor dete reklo da ono porkolab ide, a smeli bi se hvala bogu i boga molećii, povunske pokraine dočekati, a porkolaba se nesmo dosta krat.

Nut premislete v. m. g. gore rečene i imenovane potešćice i terhe naše općin-ske, kojih dalje terpeti ne moremo. Nego, kako i gore, tako i sada ovde molimo se v. m. g. da nam vse ove potešćice iz navadne svoje gospocke milošće kako naša vazdar milostivna gospoda obalite i da nam onakovu pravicu daste v. m. g. kakove i gore prosimo. Što smo ufani da v. m. g. včiniti hoćete, ar ste naša od veke milo-stivna gospoda. I mi ne daj bog ni pomisliti kaj bi se v. m. g. hoteli zneveriti, nego bud za vaše m. g. da smo vazdar v. m. g. verni bili i hoćemo biti mi i naša deca vazdar. Ino v. m. g. ne štimajte. Ino ne, nego s tem da smo v. m. g. preporučeni. I na to se dobroga i milostivnoga budemo nadijali od v. m. g. odlučka na istoj našoj poniznoj supplicatie. V. m. g. ponizni i pokorni podložniki vsa općina sisa-čke provincie«.

Nakon razbijenih pregovora u Gredi pobunjenici su se obratili banu s molbom da ih pusti do kralja. »Nego molimo boga i v. m. g. ako li nas ne morete i ne morete v. m. g. pogoditi prosimo da nas pustite do cesarove svitlosti. A kam goder cesarova svitlost z naju oberne, pokorni smo. Ali nas cesarova svitlost oduri na velike kraine stojeći, ali nam milošću da. A mi se nećemo nigdar v. m. g. vere kerščanske zneveriti doklam je na jednom glava, niti cesarove svetlosti. A na to se budemo od boga i v. m. g. ponizno i pokorno dobra odlučka čekali i nadijali. Bogu i v. m. g. da smo preporučeni vsa općina sisečkoga deržanija.«⁹⁴

Videći banovo i kraljevo nastojanje da se spor između njih i Kaptola riješi mirnim putem, pobunjenici su sve odrešitije postavljali zahtjev da im se »vrati« pravo slobodnjaka. Banu i generalu, koji su bili posrednici između njih i Kaptola, otvoreno izjavljuju — na zahtjev Kaptola da se iseše s njihove zemlje — da neće seliti »doklam nam ne bude od cesarove svetlosti i od gospodi bana i gospodi negeralia (tj. generala) slovenskoga i od vsega plemenitoga orsaga dopušćenja. Nego ako nam nega svetlost i gospodin ban, gospodin negeral (!) slovenski i ves plemeniti orsag dopusti, onda hoćemo poiti i raziti se po kerščanskom orsagu ki kade se bude mogel mesto najti.«⁹⁵

Kako je sredinom mjeseca ožujka došlo u Varaždinu do privremenog sporazuma između Emerika Erdödyja i njegovih pobunjenih podložnika,⁹⁶ ban se nadao da će se za njihovim primjerom povesti i Siščani. Oni, doduše — priznaje ban kralju — nisu došli u Varaždin jer »non fuisse confisos causae suae«,⁹⁷ ali je zagrebački biskup na sebe preuzeo dužnost da s njima pregovara. Zato im je dan novi rok za 23. III u Zagrebu. Kovačević je drukčije protumačio tok pregovora u Varaždinu. On je na osnovi kaptolskog izvještaja,^{97a} tvrdio da su Siščani poslali onamo samo trojicu nekadašnjih turskih zarobljenika koji uopće nisu imali punomoći a saboru su predali neko pismo puno laži.⁹⁸

Na sastanku u Zagrebu (u biskupskom dvoru) predao je vojvoda Đurić zamjenicima bana i generala Lesliea, P. Patačiću i G. Wossermannu, opsežnu suplikaciju u kojoj su se pobunjenici osobito žalili na svoju tešku krajišku službu. »A do vezda jesmo sedem straž sami pokrivali, koteroga nismo sami bili dužni načinjati, nego su je bili dužni plemenitoga orsaga kmeti napravljati, kako i ostale straže, koje ju od Sredičkoga grada do Bresta grada dauno plemeniti orsag terdi svojim ljudmi.« Sve to čine »ober naše tlake osebujne koteru moramo gospodi Kaptolom delati; ne lestor gospode, nego i nihovem porkolabom; i k semu tomu koliko je gazov od Petrinje grada do Siska grada to mi terdimo i kolje zabijamo prez nijedne pomoći orsačke«. Oni zato mole komisare neka isposluju da im kraljevina pruži u tim krajiškim poslovima i radnjama isto takvu pomoć kakvu imaju i druge krajine.⁹⁹ Prema tekstu molbe lako se može razabrati da se sisački pobunjenici još uvijek nadaju da

⁹⁴ ADSS I.

⁹⁵ ADSS I.

⁹⁶ Horvat, n. dj., str. 148; Antoljak, n. dj., str. 153—154.

⁹⁷ Mag. kanc. Litt. priv. 1654, nro 779.

^{97a} ADSS I.

⁹⁸ N. dj., str. 37.

⁹⁹ ADSS I.

će im Kaptol i »orsag« priznati status krajišnika. Možda je sadržaj te molbe uvjetovalo i to što sastanku nisu prosustvovali ni ban, biskup ili general, nego njihovi zamjenici, a pred njima su pobunjenici bili slobodniji. Pregovori su se, prema tome, morali nastaviti, pa su se, čini se, oba protivnika pripremala na otpor. Vinković je opskrbio sisačku utvrdnu živežem, a pozvao je u nju preostale vjerne predijale (tada ih je došlo 12 u utvrdnu), tako da se on, kako piše Kaptolu, ne boji pobunjenika.¹⁰⁰

Pa ipak je ban još jednom htio pomoću pregovora primiriti pobunjenike i zato ih je pozvao u Varaždin. Kovačević je vrlo pristrano i naivno protumačio razlog zbog kojega je ban pozvao pobunjenike. On tvrdi da je to bilo zbog toga što je sve više rastao bijes pobunjenika protiv onih podložnika Kaptola koji su mu ostali vjerni.¹⁰¹ Nije poznato što se stvarno zbivalo u Varaždinu jer je jedini izvor zasad za to opet kaptolska tužba i na osnovi nje T. Kovačević.^{101a} Činjenica jest da do sporazuma ni tada nije došla. Zato je ban odlučio da ih kazni na drugi način. Dne 23. VI 1654. uputio je pismo kapetanu Patačiću u kojem mu povjerava novu zadaću. »Neka znate knez Patačić da poklakam z nikakovem modušom te sisačke puntare ne moremo ad obedientiam dopeljati, niti z orsačkom niti z banskom niti z cesarovem zapovediom, zato jesmo z gospodinom generalom dokonjali da jih plaće menjujemo od obe dve strane. Pervo zato nego to včinimo zapovidamo v. m. da k njim pojidete ter im z našim imenom išće jednoč opomenete in generali, pako in priuato. One ki plaću derže da se taki zmed drugih uzmu i separuju i da neka svoje gospode pokorni budu. Ako li bi za to ne marili tako v. m. zapovidamo da taki im plaće prepovedate. Nego od drugud vredne junake na njihovo mesto namestite, ar ne ćemo prekorupce tih puntarov već terpeti. I drugač v. m. ne včinite.«¹⁰² Kapetan Patačić je doduše išao k njima, ali pobunjenici su ga tako ispratili da »dobro da sam živu glavu iznesal«.¹⁰³ Ipak je Patačić, kom je bilo mnogo stalo do mira na Banskoj krajini, pisao kanoniku Dijaneševiću o mjerama koje bi mogle dovesti do uspješnog završetka bune. Kako su mu Siščani rekli da žele od Kaptola samo svoje »stare pravice«, Patačić mu piše: »Ako im pišete da poinje idu, hote taki v Zagreb dojtj, po rečene pravice i na to odlučka čakaju«. Jer ako Kaptol ne bude poslao pravice »puntarija« se ne će moći »prez poroba i rujine njihove« završiti.¹⁰⁴ Patačić se još jednom posebnim pismom obratio na Kaptol. U njemu javlja da je banovo pismo poslao pobunjenicima, osobito »plaćnim ljudima« (tj. plaćenim vojnicima) s nalogom da se odreknu pobune.¹⁰⁵ Pobunjenici su na spomenuto banovo pismo odgovorili 20. VII 1654. Patačiću ovo: »Poklakam prepovedajto gospodin ban i gospodin general, mi čez to ne moremo, kada

¹⁰⁰ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹⁰¹ N. dj., str. 44 i sl.

^{101a} Kaptol je u tužbi (1655) opisao varaždinsku komisiju ovako: Tandem in tertia commissione Varasini anno superiore, in mense iunio instituta, non nisi undecim circiter ipsorum iterum autem cum imposturis coram dominis commissariis suae Majestatis comparuissent. ADSS I.

¹⁰² ADSS I.

¹⁰³ ADSS I.

¹⁰⁴ ADSS I.

¹⁰⁵ ADSS I.

gospoda zapovijedaju. I ako li smo se zneverili cesarove svetlosti i gospodinu banu i gospodinu generalu i plemenitom orsagu naj ju uzme, mi se nećemo veliko za to žalostiti, niti moremo naše gospode silom služiti niti je držati. I ako li nam tu plaću uzmu i one straže zručamo koje držimo prez plaće i prez niedne pomoći orsačke, a mi se ne odmećemo s dohotkom plemenitoga orsaga z čim smo dužni. Nego toliko se preporučamo gospodinu banu i plemenitomu orsagu radi našeg zasluženja. Što smo kervavo zaslužili i pošteno da bi nam onoga ne zaterli ni od nas poterali.« Završavaju pismo na Patačića sa željom da se već jednom postigne pogodba. »A mi želimo vsaki dan prave pogodbe, koja bi bila bogu, ljudem i gospode vugodna«. Karakterističan je i potpis: »Vašoj milosti (tj. Petru Patačiću, kapetanu grada Letovanića) radi služiti vsa općina sisečkoga deržanja«.106 Kako je tu molbu i pismo sisačkih »puntarov« Patačić otpremio s popratnim komentarom Kaptolu, Kaptol mu je poslao odgovor. Premda je Patačić savjetovao i u pismu Kaptolu da se nagodi s buntovnicima, kanonici su, čineći se nevješti, otpisali kako se oni ne znaju pogadati, a da su, uostalom, svoju »nevinost« dokazali i pred generalima. Jer oni im — nastavlja — nisu dali povoda za bunu, pa »druga pogodba ni potrebna, nego da oni na pokornost dojdju, da onako kako su do ove svoje puntarije pokorni bili pokorni budu...«. Kaptol je također opovrgavao njihovu izjavu da drže 5 straža tvrdnjom da drže samo »dve, ali i ondi za njihovu hasen kada je velika potreboća: od suše, malo vode, setva i žetva, onda z našim kuharom za našu tlaču straže«.107

Potaknuti, vjerojatno, banovom odlukom o oduzimanju plaća, pobunjenici su počeli otvoreno neprijateljski istupati protiv onih kaptolskih činovnika za koje su već prije zahtijevali od Kaptola da ih ukloni. Krivicu su za sav neuspjeh dotadašnjih pregovora prenijeli na kaštelana Jantolčića i na S. Trohara.108 Sada od njih traže pravice koje od Kaptola nisu mogli dobiti. Kako im je Jantolčić poručio da ne zna gdje su — stvarno ih nije ni mogao naći jer Siščani nisu imali pravice slobodnjaka — Siščani mu među ostalim odgovaraju ovo: »Zato bi mi mirni bili vezda da bi nam v. m. naših pravica ne potegli. Kak goder ste nam naše pravice potegli i pogubili tak je išćite pri našoj m. g. Neg slobodno v. m. ite k nam na našu kerščansku veru i prisežite međ nas da hoćete pravo z nami i nam naše pravice donesti, kotere ste nam vi potegli i pogubili«. U nastavku pisma prijete. »I ako nam je ne donesete onoga ne budete prositi što goder smo vam napili. Onoga pehara ne budete prosti. A kak prosite hoćemo vam dati prostran rok, kak i sami prosite, i ljudi. A kada gode pošlemo općinskoga človeka k vama, taki dojdite oba dva: A nigder u kerščanskoj zemle nećete nam se ujeti niti skriti, ako nam ji ne donesete.«109 Što su im »napili« saznajemo iz ponovnog pisma upućenog 4. VIII obojici činovnika:« ... to znajte obadva da smo sada vsi prisegli da vam se nigdar ne bude znalo križa ni križišta. I to znajte da vas hoćemo ze vsem vašem kolenom zaterti i vse vam potući živinu i decu i vas. I onom sin živ ne bude, koj je v

¹⁰⁶ ADSS I.

¹⁰⁷ ADSS I.

¹⁰⁸ ADSS I.

¹⁰⁹ ADSS I.

Zagrebu. I tam ga najdemo.«¹¹⁰ Usprkos ovim prijetnjama, Jantolčić se vraća među pobunjenike, koji ga isti dan kad je pisano posljednje pismo, ubijaju. Kaptol je nakon toga dao neke pobunjenike zatvoriti, a ban ih je u poznatom pismu ukorio zbog umorstva.¹¹¹ Sišćani se zbog tih mjera obraćaju 20. XI na Kaptol. Čude se, zašto se »v. m. g. na nas vrlo potešćujete pri gospodinu banu«, jer »mi — kažu — vu sem onom obстоjimo što smo goder pred gospodinom banom obećali i pred vsum krainum«. Mole zatim Kaptol »da bi nam one ludi dali i pustili na našu veru kerščansku. A razumili smo od gospodina bana da ih oni nih gospoctvo ne derže i ne vuze, nego gospoda Kaptolam.«¹¹²

Dakle, usprkos činjenici da su pobunjenici ubili kaptolskog čovjeka, nisu od strane kralja ili bana poduzete protiv njih nikakve oštrije mjere. Tako je relativno mirno završila prva godina bune.^{112a} Način rješavanja spora bez »krvnog prolevanja« — način koji su osobito zagovarali Patačići, glavni posrednici između Kaptola i pobunjenika — ostaje karakterističan za čitavo vrijeme sisačke bune.

Kako je za 24. I 1655. bio sazvan zajednički sabor u Požun, sastao se 11. I sabor u Zagrebu. Ondje je dopušteno Emeriku Erdödyju i Kaptolu da po posebnim poslanicima obavijeste kralja o toku bune. No kao da sabor nije očekivao da će kralj dopustiti krajnje mjere.¹¹³ Zato je i na idućoj sjednici (24. I) odlučio, ne bude li kralj dopustio »rebellionem subditorum Zisiensium iudicialiter et armis compescere«, oni će tu teškoću (*difficultas*) unijeti među svoja gravamina, kako bi mogli nastaviti postupak protiv pobunjenika.¹¹⁴ Međutim, na požunskom saboru, koji je potrajao sve do 3. VII. 1655, ipak je odlučeno »ut dominus comes banus illius regni et confiniorum Sclauonicorum et Croaticorum generales pretactos rebelles veluti manifestae seditionis auctores, publicaeque pacis et tranquillitatis turbatores statim post presentem dietam sine defectu et disputatione auxilio brachij regalis coercere... complanare«. A ako bi se, kaže se dalje u zaključku, pobunjenici pokorili i bez oružja, valja vođe pobune, kako bi se spriječila ponovna pobuna, »capitaliter punire«. ¹¹⁵ Dakako, za izvršenje takva zaključka trebalo je postići i kraljevo dopuštenje. U poznatim dokumentima iz te godine nismo ga našli, pa će to vjerojatno biti razlog zbog kojega hrvatski sabor na svojem zasjedanju 11. VIII 1655. prihvatio spomenuti čl. 76 požunskog sabora, s jednim upozorenjem da se izvršenje članka prepušta banu i generalima.¹¹⁶

Saznavši za zaključak, pobunjenici su se obratili na bana. Smatraju da je zaključak sabora nepravedan jer su oni sve izvršili što su obećali. »Ono

¹¹⁰ ADSS I.

¹¹¹ Klaić, *Crtice*, str. 11—2; Antoljak, n. dj., str. 159.

¹¹² ADSS I.

^{112a} U kaptolskoj se tužbi iz 1655 opsežno nabraja što su sve pobunjenici učinili poslije ubistva M. Jantolčića. Oni su, naime, neposredno prije Božića imali ponovo »spravišće« nedaleko sisačke varoši, gdje su se ponovo pod kopljima zaklinjali. Iz skupštine su poslali poslanike prefektu u utvrdu i javili da ne namjeravaju više ništa davati ili raditi za Kaptol. ADSS I.

¹¹³ Buturac-Stanisavljević-Sučić-Šojat, *Zaključci hrvatskog sabora I (1631—1693)*, 1958, str. 195.

¹¹⁴ N. dj., str. 201.

¹¹⁵ ADSS I.

¹¹⁶ *Zaključci sabora I*, str. 203

što smo gospodine bane pred v. m. g. obećali: vu mesecu četiri dni sisku gradu. Gazi hasanpaša, koje su naši predji čuvali i gradili, i nih jesmo prebili kako nesu nigda bili i to ih je od Siska do Petrinje«. Ogradili su »palanjek« sisački, dali desetinu i daće i sva ostala podavanja. »I što smo gođer obećali pod zmožnem v. g.: kernjake, dali smo; kraljevicu spravili smo, kako i tri straže kotere čuvamo«. ¹¹⁷

Međutim, izvještaji sisačkog špana kanonika Vinkovića pokazuju sasvim drugu sliku na sisačkom vlastelinstvu. Tek krajem 1655 počeli su podložnici nositi u grad desetinu, ali pošto su donijeli 120 kvarta, nisu više došli. ¹¹⁸ Vinković misli da su to učinili zbog toga što ih je upozorio na stare dugove. To što su donijeli bilo je premalo za uzdržavanje utvrde i ljudi, pa Vinković javlja da gladuje. Piše da nema ni hrane ni posuđa, ali ga pomanjkanje posljednjeg mnogo ne smeta jer i tako nema što staviti u posuđe. Kako su pobunjenici odbili da dovezu drvo, nema ogrijeva i smrzava se. Pokušao je razgovarati sa buntovnicima o pogodbi, ali oni odbijaju bilo kakav razgovor. Zato Vinković moli Kaptol neka ga riješi dužnosti. ¹¹⁹

Pobunjenici su najzad sredinom 1655 pristupili čvrščoj organizaciji otpora, vjerojatno u vezi s promijenjenim stavom plemstva i sabora. Naprijed spomenuti špan Vinković javlja Kaptolu da su 24. VII održali »tolnače« (consilia) na kojima su odredili novo podavanje po svakoj kući bez obzira na materijalno stanje pojedinaca. ¹²⁰ Istu su mjeru uveli i Posavci i ivanički Vlasi. Novac je bio, čini se, sakupljen za trošak poslanstva koje su, prema izvještaju Vinkovića od 26. VIII, ¹²¹ htjeli poslati banu, a zatim, uz njegovo dopuštenje, kralju. Poslanstvo je trebalo da se sastoji od 500 ljudi (100 Siščana, 200 Posavaca i 200 Vlaha). Pobunjenici grade istodobno i utvrdu oko sela Dužice. A u Gredu, koja je postala centar pobunjenika, dovukli su iz Odre top nazvan klopnik i neke druge sprave. ¹²²

Usprkos tim velikim pripremama nije do kraja godine došlo ni do kakvih promjena. Niti su pobunjenici izvršili svoje prijetnje da će popaliti sisački grad, ¹²³ niti je ban što poduzeo. Ban se doduše 18. XII 1655. obratio kralju izjavivši da ga je bolest spriječila da sam povede bansku četu na pobunjenike. No, čini se, da ipak nije bio posve iskren jer je pisao kralju da bi najprije trebalo kazniti kaptolske podložnike — budući da se nikad ne pojavljuju na pregovorima ¹²⁴ — a ipak još dugo nije upotrebio krajnje mjere.

Najzad je 5. I 1656. sklopljena pred biskupom P. Petretićem, protonotariom I. Zakmardijem i drugima pogodba ¹²⁵ koja će, prema riječima teksta, vrijediti tako dugo dok bude takvo stanje na krajini (durante tali statu con-

¹¹⁷ ADSS I.

¹¹⁸ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹¹⁹ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹²⁰ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹²¹ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹²² ACa, fasc. 31, br. 100.

¹²³ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹²⁴ Mag. kanc. Litt. priv, 1654, nro 799.

¹²⁵ Antoljak je, povodeći se za literaturom, tvrdio da je ovu pogodbu sastavila komisija »koja je nastojala da nađe neki sporazum između obiju stranaka. No sve ostade bez uspjeha, jer su seljaci uporno tražili svoje stare pravice, a feudalci nisu popuštali« (str. 160), što nije tačno.

finij). Pogodba je sadržavala ove tačke: 1. Sisački varošani, kmetovi u Pračnom, Gornjoj Drenčini i Vurotu¹²⁶ dužni su davati od cijelog selišta ili sedmično po 1 težaka ili mjesečno po 4. Vrsta tlake nije napose utvrđivana jer su dužni davati svakovrsnu tlaku izuzevši oranje. 2. Preostali podložnici sisačke provincije, tj. kmetovi u selima Odri, Žabnu, Stupnu, Selima, Gredi ili Velikoj Dužici, Jazveniku, Petrovcima, Boku, Strelečkom i Tišini, bit će podijeljeni u četiri skupine od kojih će svaka jednu sedmicu mjesečno vršiti tlaku — i to od utorka do uključivo subote. Davat će onu vrstu tlake koju Kaptol odredi. 3. Svi su spomenuti podložnici dužni podavati desetinu žita, svinja, pčela i vina. 4. Uz desetinu, koju će predavati u sisačku utvrdu, dužni su donijeti kokoš i po svakom selištu kopuna. 5. Svaka kuća — bez obzira na to da li sadrži cijelo selište, polovicu ili četvrtinu — dužna je poslati po jednog težaka za sječú šuma i izgradnju nasipa protiv Turaka. Taj se rad ne smatra tlakom, ali će se onima koji budu išli na takav rad odbiti tlaka. 6. Na isti su način i pod istim uvjetima dužni ići od svake kuće na izgradnju gazova ili prijelaza na rijekama. 7. Dužni su držati straže na određenim mjestima jer im je zbog stražarske službe smanjena tlaka. 8. U vrijeme turskih navala dužni su poći u rat. Dođu li u ratu do ratne pljačke ili plijena, predat će jedan dio Kaptolu i za to će dobiti »zapitak« (honerariolum). 9. Neka im Kaptol u slučaju takvoga ratnog pohoda protiv Turaka izabere i postavi vođe i zastavnike, tako da pod zastavom svog vlastelina idu oni kao i drugi podložnici u rat. 10. Kaptol je dužan poslati svoje ljude da izmjere iznova selišta sisačkih podložnika. Bude li zemlje, selište će prema novoj promjeni imati 17 jutara dobre ili 24 jutra loše zemlje. 11. Ribnjaci, zvani struge ili bilo kako drukčije, ostaju kao što su i dasad bili, vlastelinski. 12. Podložnici će diku i kraljevicu plaćati prema popisu dikatora.¹²⁷

Na sve su gornje uvjete, kaže se u pogodbi, sami Sišćani ne samo pristali, već su ih i sami postavili. No zatim se nabrajaju one tačke u kojima se Sišćani i Kaptol nisu mogli složiti. Sišćani su odbili zahtjev Kaptola da plaćaju novčano podavanje koje je, navodno, Kaptol ubirao od svojih podložnika i prije sisačkih ratova. Odbili su također da se između njih postavljaju đumljije (liberi milites). Ali ni to nisu bile jedine tačke u kojima se nisu složili. Podložnici su, naime, odbijali i dalje ove dužnosti: točenje kaptolskog vina, »vahrtarnu« (tj. plaćanje stražara u sisačkoj utvrdi), »časti« (podavanje divljači i riba) i »assaturam«, tj. podavanje prilikom diobe selišta. K tome su kanonici postavili i pitanje naknade dike koju su, navodno, oni mjesto svojih podložnika uplatili kraljevini. Pregovori su najzad ipak završili neodlučno jer je Kaptol izjavio da se u slučaju ako kmetovi budu i dalje odbijali plaćanje novčanog podavanja i vršenje »đumlijstva«, ne smatra obaveznim da kmetovima dopusti smanjenu tlaku. No da bi uvjerali kmetove o svom »očinskom i blagom« postupku, kanonici su predstavnike pobunjenika, koji su s njima pregovarali u Zagrebu, pustili kući sa zadaćom da nagovore pobunjenike na popuštanje. Iako je doskora trebalo da se predstavnici pobunjenika

¹²⁶ Ova su sela izuzeta zbog toga što leže na »kupskom brijegu« i neprestano su ugrožavana od Turaka. Osim toga, to su najsiromašnija sela u sisačkoj provinciji.

¹²⁷ ADSS I.

i Kaptola ponovo sastanu pred istom komisijom, ipak nije do toga došlo, vjerojatno zbog toga što je sam Kaptol vidio da takav način pregovaranja ne vodi konačnom rješenju.

Da su te pretpostavke tačne, pokazuju pregovori pred banom i generalom održani 30. V. 1656. u Varaždinu.

»Pogodba med plemenitim Captolom zagrebačkim i med njihovimi podložniki sisačkomi« nije više sklapana na osnovu dobrovoljnog pristanka podložnika. Njima su nametnuti ovi uvjeti: »*Najpervo*, vsi i sledni podložniki Siska grāda jednakim zakonom budu davali od celoga sela u mesecu rečenoj svojoj gospode šest težakov na vsakojlačko delo zvuna oranja. I da to priličneje bude moglo biti, što najberže bude moguće, hoće se popisati vsih Siščanov zemlje i hoće odlučiti na jedno selo zemlje raliј onakovih kolike su okolu Zagreba 16, to je to šest na deste. *Dru-goč*, daću orsašku plaćali budu vu orsag davšiu vsu vu ruke svoje gospode kakoti i druge gospode kmeti. Oberh toga mesto martinščine i jurjevščine plaćali budu dukat vugerskih šestdeset, vu kojih šest deset dukat budu se zmešali i porezavali gledeći na zemlje i sinokoše koliko ih koteri deržal bude. *Treto*, virostove četiri u gradu budu deržali rečeni Siščani i nje plaćali. Koteri virostovi od tlake budu slobodni i hranu u gradu budu imali, kako i do se dobe. *Četero*, daću treh let zamuđenu koteru su njihova gospoda mesto njih orsaškomu pagaduru platili svoje gospe platiti i povernuti budu dužni. *Peto*, radi đumlistva jedna i druga strana naskorom med sobum hote opraviti i dokončati kako što sami Siščani obećahu. *Sesto*, desetinu vsakojlačku polag navade i običaja, kako su pervo tako i potlam, plaćali budu i ako bi što do seh dob ne bili platili, to naskorom plaćati dužni budu rečeni Siščani svoje gospode. *Sedmo*, kopune od sela, piščence i kokoši kako pervo tako i od tih dob čez leto plaćali budu svoje gospode. *Osmo*, kada se rečeni Siščani budu delili navadno marše budu dužni dati svoje gospode. Takajše vina svoje gospode kerčmarili budu i on koj kerčmaril bude, on tlake slobodan bude za ono vreme. K tomu takaj u ribah i zverine čast gospode davali budu. Kada im što gospodin bog da dobiti, a navlastito kada u Krainu pojdu i sreća im potegne vu sužneh, dostojnu čast gospode dati budu dužni.«¹²⁸

Pritisnuti, dakle, autoritetom bana i slavonskoga generala V. Lesliea, malobrojni su predstavnici pobunjenika doduše pristali na gornju pogodbu, ali ne za dugo. Već 9. VI 1656, dakle čim su njihovi poslanici stigli kući, pobunjenici šalju banu molbu. U molbi priznaju da su pristali na sve »raz sobaša za kojega se molimo ponizno v. m. g. i vsem plemenitom orsagu i našoj milostivoj gospode zemelske da nam ga iz svoje neizgovorene milošće dole obali . . . ar da bi smo mi bili vu nuterne zemlje, kako su drugi, bismo ga i mi davali; a mi na ljute kraine stoimo kako to v. m. g. i vas plemeniti orsag i naša gospoda dobro znaju, i na Bašinom drumu stojimo i taki na pervu pušku idemo kada vudri«. Mole također i to, »da bi si vunom (tj. vu onom) šestom dnevnu mogli brašno pripraviti, ar ga v nedelju pod smertni greh pripraviti nesmo mogući«. Mole zatim da im Kaptol doista odmjeri onoliko zemlje koliko je u varaždinskoj pogodbi obećao, »ar pri šestnaist rali ne mogući smo obstati, ar bi se ne mogli poleg njih hraniti, poimene kada bi se četiri brati ili pet delili, što bi na svakoga ih šestnaist rali dopalo«. I kao da nisu na početku molbe naveli da će sve obdržavati osim plaćanja sobaša

¹²⁸ ACa, fasc. 36, br. 110.

nastavljaju: »Zatem, gospodine bane i plemeniti orsag, kur¹²⁹ ne možemo davati, nego selske kopune hoćemo davati. Item, kada se bratja dele, onde maršeta¹³⁰ ire možemo davati, nego kako smo od starine davali, to je to: jedan funt vojska ili perpra. Zatem, gospodine bane i plemeniti orsag, mi đumljije pod ni jedan put ne možemo biti i na to se molimo . . . da to z nas obalite«. Obećavaju zatim da će, doduše dovesti, godišnje pedeset vedara vina; »a točiti ga na kerčmu ne možemo. A vu teh dneveh budemo je vozili v kojeh budemo tlaku delali«. I najzad: »poklakam nam naša gospoda ne mogu dati starih pravic, ni mi ne možemo stare daće davati«. ¹³¹ Siščani se dakle, već nekoliko dana nakon pogodbe vraćaju na svoje stare zahtjeve, iako su na saboru obećali da će se pogodbe držati. Protonotar je istog dana izdao pobunjenicima i potvrdu da su predali molbu, ali je sabor odredio »da se Siščani imaju deržati one pogodbe koju su pred gospodinom banom i pred gospodinom generalmom, svojom gospodom zemalskom včinili. Ako li bi ne hoteli, tako gospodin ban nih gospoctvo hote je znati primorati i kaštigati«. ¹³²

Prema tome, niti svi pregovori nisu koristili i stanje se na sisačkom vlastelinstvu i poslije varaždinske pogodbe nije promijenilo. Pobunjenici nude doduše u mjesecu srpnju Kaptolu' mjesto dužne dike jednog sužnja, ¹³³ ali na poziv Vinkovića da dođu kositi odgovorio je vojvoda Majer nešto »što se bez crvenjenja ne može ponoviti«. ¹³⁴ Samo pomoću vina uspijeva Vinkoviću predočiti Drenčane za posao. ¹³⁵ Pokušaj Kaptola da prema odredbama pogodbe izmjeri zemlje također propada. Naime, vođa pobunjenika M. Čulig izjavljuje da oni traže da svako selište ima najmanje 17 vretena zemlje. ¹³⁶ Otpratili su kaptolske poslanike riječima — pošto su prije toga nabrojili ponovo sve što neće činiti — da su pogodbu u Varaždinu oni sami sastavili, a da su je ban i general potpisali. Kaptol je još jednom poslao komisiju za izmjeru, taj put s kraljevskim činovnicima. Kako ni ta nije uspjela, kanonik J. Ratkaj je po nalogu Kaptola zaprijetio buntovnicima jer ne održavaju varaždinsku pogodbu. Kaptol je mislio da će buntovnike obratiti upozorenjem na moralnu odgovornost, pa im je Ratkaj među ostalim napisao i ovo: »I zato sramota se je od onoga nazad vleči što človek jenkrat dokonča, a prav pred tak velikum i zmožnum gospodum, kako jest gospodin ban i gospodin general, koteri nesu vaša šala i od kotereh ste za takovo preštimanje kaštiga vredni, kakoti budete kaštigani, ako oni za to izvedu«. ¹³⁷ No kako pobunjenici nisu ni do kraja godine promijenili svoje mišljenje, ostalo je i nakon druge godine bune stanje isto kao i u početku.

Možda je promjena na prijestolju 1657 dobro došla pobunjenicima jer se Kaptol morao sam potruditi da ih primora na održavanje varaždinske pogodbe, u čemu, posve razumljivo, nije uspio. Vinković je, štaviše, pregovarao

¹²⁹ Tj. kokoši.

¹³⁰ Tzv. assatura.

¹³¹ ADSS I.

¹³² Kovačević, n. dj., str. 85.

¹³³ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹³⁴ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹³⁵ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹³⁶ ACa, fasc. 31, br. 118.

¹³⁷ Kovačević, n. dj., str. 89—90.

8. X s pobunjenicima u Škofićevoj kući, ali se morao zadovoljiti njihovim obećanjem da ne će oštećivati kaptolske predijale da će se pokoravati krajiškim zapovjednicima (pregovore je s Vinkovićem vodio i petrinjski kapetan) i da će se odijeliti od posavskih pobunjenika.¹³⁸

Ipak je usprkos svim obećanjima povezanost među pobunjenicima bila sve tijesnija. Početkom 1657 išli su čak vođe posavskih nezadovoljnika, vojvode Benko i Djakman, zajednički na pljačku sa sisačkim vojvodom Roganom.¹³⁹ Savez se, dakle, nije mogao nikakvim sredstvima razbiti jer su pobunjenici opravdano u zajedničkoj akciji vidjeli bar neko jamstvo za svoj uspjeh.

Bez nekih većih promjena, bilo na jednoj ili drugoj strani, dočekali su protivnici i drugu polovicu g. 1658. A tada su, ujesen 1658 prema izvještaju kapetana Patačića, poduzele »sve tri rebelije« (tj. Sišćani, Posavci i Vlasi) nove korake kako bi najzad ipak postigli željeni cilj. Dne 4. IX došli su poslanici Vlaha u Gredu i održali sastanak s pobunjenicima. Zatim su 8. i 9. IX bili vođe Sišćana M. Čulig i N. Cvetinić kod Vlaha i ondje je zaključeno »quod uelint suis priuilegijs Vualachi adiungere, tam Posavienses, quam Zisienses; sicque simul proficisci ad suam maiestatem ratione confirmationis dictorum priuilegiorum«. Pregovori su nastavljeni ponovo 9. i 10. X u Gredi, kamo je došao i »judex Vualatichorum« s još nekim Vlasiima. Na tom je sastanku zaključeno da će Vlasi oteti sisačke privilegije razbivši kaptolska vrata te da će ih Sišćanima predati. Njih će same, naprotiv, braniti »sve do smrti«.¹⁴⁰

Da je taj pokret zaista tada zahvatio čitavu Posavinu, pokazuju dosad nepoznata »gravamina« krajišnika križevačke, ivaničke i koprivničke »krajine« na njihovo vojvode i suce. Oni su, tuže se krajišnici, 8. IX 1658. podigli insurrekciju i ubrali su (osobito neki Gvozdan vojvoda) od svake kuće po 3 groša kao trošak za poslanstvo kralju. Poslanstvo su, doduše, opravdavali općim interesom krajišnika — tobože da će se pobrinuti za njihove plaće i odnijeti kralju na potvrdu privilegija — ali su stvarno radili za sebe.^{140a}

Zasad nema podataka na osnovi kojih bismo mogli zaključiti da li je što ostvareno od velikih planova iz sredine 1658. Tek iz kraja te godine potječu opet prve vijesti o pobunjenicima. Tada je kralj naložio banu da još jednom pokuša mirnim putem urediti odnose između Kaptola i pobunjenika.¹⁴¹ Vjerojatno su s tim u vezi i pobunjenici poslali kralju u Beč svoj »libellum« s tužbama na Kaptol.¹⁴²

Nije poznato ni to da li je ban početkom 1659. poduzimao neke korake protiv pobunjenika. Iz poznatih dokumenata o buni saznajemo samo toliko da je ban u Varaždinu proglasio insurekciju i pozvao sve one, koji su na takav »ustanak« dužni ići za 17. IV u Turopolje.¹⁴³

Međutim, položaj je bana bio nezgodan zbog toga što Emerik Erdödy nije htio dopustiti da ban umiruje njegove pobunjene Posavce, premda je kao ban imao na to pravo.

¹³⁸ ACa, fasc. 36, br. 64

¹³⁹ ACa, fasc. 31, br. 100.

¹⁴⁰ ADSS I.

^{140a} Vidi bilj. 54.

¹⁴¹ ACa, fasc. 36, br. 29.

¹⁴² ACa, fasc. 36, br. 52.

¹⁴³ ACa, fasc. 36, br. 51.

Još prije nego je zakazao opći ustanak, ban je još jednom pozvao Sišćane na pregovore u Zagreb (13. III). Kao odgovor na poziv dobiva pismo od »vse općine sisačkog imejna« do oni žele pravdu, nego »pravice s kojima biskup drži Dužičane«. ¹⁴⁴ Slijedeći dan predali su komisarima, banu i biskupu svoje »poteščice« sastavljene u 13 tačaka. To su posljednji uvjeti koje su sisački pobunjenici, prema danas poznatoj građi, predali. ¹⁴⁵ Tuže se prije svega na nejednako odmjerenu tlaku. Desetina se također nepravedno ubire, »a k tomu podgajnali su nas naša gospoda na saki dan tlaku«. Tuže se, nadalje, da su »orsračku daću« davali nekoliko puta na godinu, a da su uz stražare morali plaćati i slobodnjake. Morali su ići na četovanje s đumlijama i od plijena predavati četvrtinu. Na njih je pao sav teret javne krajiške tlake. Zato mole komisare neka uzmu u obzir njihov »stališ na vodotopnoj zemlji i ljutoj krajinu«. Upozoravaju ih da bi sami došli do njih, ali im je Kaptol zaprijetio da će ih rastjerati. Potpisuju se: »Vsa varmeđa sisečkoga imajna, a podložniki sv. Štefana kralja i gospode Kaptoloma«. ¹⁴⁶

Pritužbe pokazuju da su pobunjenici smatrali zloupotrebom Kaptola i one svoje obaveze na koje su u Varaždinu pristali. No, činjenica je također i to, da je i Kaptol sam tražio više nego što je prema dogovoru smio tražiti. Kakvo je bilo stvarno stanje na terenu, teško će se moći utvrditi jer se i s jedne i druge strane pretjeravalo. Ostaje u svakom slučaju karakteristično da su Sišćani do pred sam nagli preokret događaja, tj. vojničko savladavanje Posavaca, ostali pri svojim prvotnim zahtjevima.

Pa ipak, ban još uvijek pokušava s pregovaranjem. Šalje Sišćanima kaptana Patačića da ih pozove na odgovornost zbog toga što nisu došli na pregovore u Zagreb. ¹⁴⁷ Pobunjenici su na to ponovo odgovorili Patačiću da će doći u Zagreb samo po privilegija kraljice Bele, koja je Sišćane predala »sv. Štefanu kralju«. ¹⁴⁸ O tim pregovorima javio je Patačić kanoniku Dijaneševiću između ostaloga i ovo: »Ja se dosta dan na dan s nimi koljem i im dobrohtenje na veru keršćansku obrnul ako bi je moći do prišestka gospodina bana vujedinati z gospodom dobro, ako li ne, na to sem i(h) je vuzel i persuaduval da

¹⁴⁴ Pismo je datirano 13. III 1659. ACa, fasc. 36, br. 106.

¹⁴⁵ Dne 13. III 59. obratili su se banu i biskupu »vsega plemenitoga orsaga ponizni i verni junaci vsi k jednu Drenčani« s posebnom molbom. »Položeni budući vu teškoćah velikeh vu terheh, vu pogibelnosteh vu sagdašnjeh pritužiti se drugde ne moremo ni milosti iskati nego pri gospode njih gospoctva banu, gospodinu biskupu i vsem plemenitom orsagu, prosec ponizno da bi dobro premisliti dostojali se naš kotar i živu krajinu, kotera negda bila pod vojvostvom vezda pako ništar, nego sami prez orsaške pomoći stražu deržimo krajinu branimo, sami siromahi... Zato premislivši polag boga i duše teškoće naše prosimo, molimo i ponizno se preporučamo... da bi se nad našem terhom smilovali i milošću z nami siromahmi učinili, ter da bi nas učinili slobodne, kakoti su i druge krajine ostale, koje stoje na kupskom bregu kako mi Drenčani junaci. Ova ponizna prošnja naša, ufamo se tverдно, da milošću hoće dobiti, kotera bude vsemu plemenitomu orsagu na hasen veliku i pomoć skupa, nam pako na vekšu jakost proti nepriatelju kruto drugač jakomu, kako su Kostańjevčani... Zato prosimo vse zaboga smilujte se siromahom junakom. Odlučka dobroga budemo čekali od vseh kako naše milostivne gospode« ACa, fasc. 36, br. 105.

¹⁴⁶ ACa, fasc. 36, br. 115.

¹⁴⁷ ADSS I.

¹⁴⁸ ACa, fasc. 36, br. 115.

hote vaši gospodari na Turovo polje pred gospodina bana dojt i kakogod gospodin ban poravna da hote pritom ostati«. Boji se, kaže dalje, ako nagodba ne uspije, da bi i oni mogli zapaliti Sisak kao što su Posavci zapalili Novigrad. Zato moli Kaptol neka se pokuša s njima prije dolaska bana »pojedinati« jer »ako prišestka gospodina bana čakati ne hoćete, ja je ovde hoću tja vu Turovo polje pred gospodina bana dopeljati i onde kako gospodin ban med nimi poravna, pritom obstati hote, s tem su se meni zavezali«. ¹⁴⁹ Patačić se u to vrijeme više puta obraćao Kaptolu u želji da kanonike; koji, čini se, nisu bili svijesni pravog stanja stvari na terenu, pomogne savjetom. Smatrao je da bi podložnike u Sisku, Drenčani i Pračnu trebalo odijeliti od ostalih, da se među njima odrede oni koji će biti đumljije, a preostali da se obavežu na najviše 2 dana tlake »za gradsku potrebšćinu«. ¹⁵⁰

Međutim, zbivanja su početkom travnja dobila sasvim drugi tok nego što je to ban želio. On je, doduše, sam u pismu od 5. IV 1659. javio Emeriku Erdödyju da je prema kraljevu nalogu dužan zajedno s generalima pokoriti sisačke pobunjenike, pa je u tu svrhu sazvaio insurekciju na koju je i on dužan doći. Svakako nije slučajno u pismu propustio da Emeriku Erdödyju javi kako je dužan svladati i njegove pobunjenike. Bez sumnje da ga je želio preteći jer se u jednom privatnom razgovoru s nekim kanonikom odao izjavom da će tom prilikom ¹⁵¹ i »Posavce obrnut«. ¹⁵² Prema tome, ban se uzalud u pismu biskupu Petretiću tužio: »ut quid ego pro comite Emerico et pro sua familia laboro, ut quid pro illis et corpus labore et animum moerore et cogitationibus affligo, in fumum sunt ista omnia. Et facilius oleum incorporabitur aquae, quam mea sinceritas, meus candidus animus intrare possit in frigidam, vanam et non rationabilem diffidentiam comitum Erdödi«. ¹⁵³ Emerik je, bez sumnje, vrlo dobro znao što može od bana očekivati i zato ga je predusreo. On je sam početkom travnja svladao svoje podložnike. ¹⁵⁴ »Hotel sam vam obznaniti« piše Patačić Kaptolu, »kakova se larma ovde v Posavju čini i kervavo prolevanje. Iz koje larme ja bogme našem orsagu velik kvar ćutim i gospodin Erdedi Imriku. Ovo stoji požgano i pobijeno. Otud nikakve hasne. A što pri miru osfane, to će nemirno biti pred onimi koji tak rekuć fsaki dan i noć u Turke uskaću«. Prelazeći dalje na izvještaj o Siščanima tvrdi »nešto ova posavska robija, a nešto mojje reći, ukrotili su se«. Čini mu se da je upravo sada vrijeme da se započnu pregovori sa Siščanima jer željezo treba kovati dok je vruće. »Mene bi se tak vidlo, ili da im concordiju popisanu všalete ili da im salvum conductum daste da tamo u Zagreb idu na pogodbu i pokornost. Bolje je nego da se pomor vćini i požeg, ar z robijom i sami sebi i orsagu kvar vćinite i onem koji siromahi pri miru ostanu nete nemirni biti pred onemi koji u Turke poskaću... kemi je vredno i koji po bregu Kupe stoje, nimi je triba pomilošću vćiniti, ako li nećete nego dale porobe i požegu, to se lasno vćini. Ali pazite što potle s toga bude. Ja sam dužan da ona koja znam, koja se hote potle pripetiti, dai je pišem. A vi, moja gospodo, znate što činite, listor

¹⁴⁹ ADSS I.

¹⁵⁰ ACa, fasc. 36, br. 102.

¹⁵¹ Tj. kad bude išao s insurekcijom u Turopolje.

¹⁵² ACa, fasc. 36, br. 54

¹⁵³ Kukuljević, n. dj., str. 99.

¹⁵⁴ Klaić, Crtrice, str. 12—13; Antoljak, n. dj., str. 154.

da z male iskre velik ogajn ne včinite; a mogući ga sada z malom vodom ugasiti prez roblenja, požege i kervnoga proleanja«. Moli ih neka se oni, biskup i podžupan Ručić dogovore što prije što će učiniti »listor da kraini, sebi i orsagu iz male hasne velik kvar ne včinite«. Savjetuje najzad Kaptol da pošalje k njemu trojicu kanonika s gotovim tekstom pogodbe, pa će on sam s pobunjenicima sve urediti. Dodatak pisma svršava kratkom rečenicom: »Možete, ako hoćete«. ¹⁵⁵

Kako je ista misao o pregovorima vodila i bana, sisačka je gotovo šestogodišnja buna ipak svršila bez »krvavog prolevanja«. Uvjeti pogodbe sklopljene 20. IV 1659. u Donjoj Lomnici u Turopolju odgovaraju u osnovi svim dotadašnjim pogodbama, samo s tom razlikom da su kmetovi morali sada pristati na ono što su prije odbijali da prime. Morali su, prije svega, pristati na đumlijsku službu, zatim podavanje riba i divljači; uz stražarenje u utvrdi dužni su bili plaćati 60 for. martinščine i jurjevščine. U čl. 10—13 određene su kazne za buntovnike i mjere kako da se ubuduće spriječe pobune: vođe su morali za naknadu troškova platiti po 2 škude, a ostali od kuće po 1 dukat. Pobunjenici su morali platiti naknadu udovici ubijenog Jantolića (čl. 11) i sisačkom župniku vratiti njegove kmetove (čl. 12). Najzad u čl. 13 obećaju da se više ne će sastajati ni skupljati poreze i postavljati svoje vođe. Učine li to, upadaju u kaznu nevjere, i Kaptol ih može uhvatiti i zatvoriti. ¹⁵⁶ Ponovno položenom zakletvom vjernosti pred protonotarom I. Zakmardijem trebalo je učvrstiti prema Kaptolu.

Da je tom pogodbom doista slomljen otporni duh Siščana, pokazuje njihova molba upućena 26. IV Kaptolu. Sretni su, kažu Kaptolu, »da su ih gospoda potišala i poravnala« bez krvi. Mole »da nam od treh tjednov na četerti tjedan tlaku odlučite, kaj bude v. m. g. na vekšu hasen neg bi ovak bilo da bi vsaki tjedan dva dne delali, ar ovak da bi dva dni na tjedan delali, ar dan vu grad iduć i danom iduć skoro bi jedan dan vutergavali«. Nadalje mole da im kanonici oprostite birsag ¹⁵⁷ »ar smo prekorumce« (!) siromahi pribožali pri penezah. I zato se preporučamo v. m. g. ponizno i pokorno da bi nam ali virostove oslobodili, ali sobaš, a mi hoćemo siromahi doklam budemo živi ponizni i pokorni biti v. m. g. Pričamo se za volju božju ako smo se vu čem zamerili vu ove zburke v. m. g., proštete nam«. Potpisuju se kao »v. m. g. ponizni i pokorni podložniki Gorenci ¹⁵⁸ i Siščani«. ¹⁵⁹

Nije slučaj da su se ponovo nakon godine dana obratili na Kaptol. Njihova tvrdnja: »kako mi v ovom našem nesrećnom podiğnenju tulike nevolje, kvarov i potroškov jesmo pretirpeli«, bila je točna jer kad je pobunjenička vlast zamijenila vlastelinsku, opet su morali plaćati. Novac su, kažu u toj molbi, dali škofiću, čuligu i Hatiću i neka taj novac Kaptol od njih utjera. Zbog novaca se osobito obaraju na nekog Ivana Sitara »koi je vu Beč hodil po naše potreboče, komu smo dobar strošak dali bili kojega ni polovicu ne potrošil«. ¹⁶⁰

¹⁵⁵ ADSS I.

¹⁵⁶ ADSS I.

¹⁵⁷ Tj. globu.

¹⁵⁸ Ovo se bez sumnje odnosi na Vurot i ostala sela na »kupskom brijegu«.

¹⁵⁹ ADSS I.

¹⁶⁰ ADSS I.

Sličnu su poruku nosili Kaptolu i Vuroćani. »Tuliko nam je potrebno v. m. g. ponizno suplikovati i moliti se v. m. g. kako naše milostivne zemeljske gospode. Najprvo dajuć pred v. m. g. naše velike teškoće i nevolje kotere v. g. samo morete znati ar več ni više od četireh hiž koj bi imali listor slano zerno u hiže, a ni falata kruha. A sada hoće gospon kapitan od nas imati nikoje škude kotere nieden od nas nema i ne more dati da bi mu za glavu bilo. Ar mi nismo niti med nje ništar davali, ar nesmo imali, nego pred velikem strahom i njihovu prošnju morali smo jednokrat ili dvakrat med nje pojti, što porkulab dobro zna. I kako smo imali od (!) gospona Filipovića i gospona Vinkovića prepoved, nesmo nigdar nieden med nje išal i u njihove sprave ni u boju nihov, nego smo v. g. zapoved obderžali i naše straže pazili. Našto se i sada v. m. g. ponizno molimo da nas najte z tem teršiti ovde budući na ove velike i čemerne kraine... ponizno molimo da nas najte tlakum bantuvati, nego stražum, koteru moramo v dne i v noći vsako vreme držati. Ako li budemo tlaku delali, straža bude stala. A škude, za nju se molimo, ar da bi vse što koteri malo dobro ima v. g. včiniili vzeti, mi je nimamo odkuda vzeti i dežmari znaju kako smo mogući i koteri što od nas ima i kako smo mogući.«¹⁶¹

Gore navedena pisma još jednom pokazuju kako pogodbe u kojima se obično utvrđuju isti uvjeti za različite društvene grupe, bez obzira na materijalni položaj pojedinaca, često vrlo teško pogađaju pojedince. Vuroćani su doista bili vrlo siromašni, i sam je Patačić, kako je već prije rečeno, predlagao da se oslobode tlake. Međutim, Kaptol je namjerno izjednačivao obaveze, kako ne bi nejednake dužnosti podložnika dale povoda novom otporu.

Zusammenfassung

Da die Sisseker Herrschaft in der Banal-Grenze lag und sich selbst verteidigte und erhielt, war die Last dortiger Untertanen eigentlich doppelt: sie waren Leibeigenen und Soldaten des Kapitels. Daher war es der Hauptwunsch der Sisseker Untertanen den Status der »echten Grenzer« zu erlangen. Das Kapitel, welches die Festung auf eigene Kosten verteidigte, konnte diese Forderungen nicht erfüllen; darum waren die Unruhen langwierig. Ihre Dauer war aber auch vom König und vom Banus abhängig, die sich nicht entschliessen konnten die Untertanen mit schärferen Massnahmen zu strafen, weil ein Teil von ihnen zum Militärdienst an der Grenze verpflichtet war. Erst als die Bewegung in der Banal-Grenze und im Save-Tal in der Mitte des XVII. Jhds allgemein wurde, mussten die Sisseker-Rebellen nachgeben und Bedingungen annehmen, die der Grundherr diktierte. Zuletzt mussten sie sich noch dem unbezahlten Militärdienst und einigen neuen Urbarialabgaben fügen, gegen die sie umsonst gekämpft hatten.

¹⁶¹ ADSS I.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA RAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV SIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV SIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB